

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Кафедра міжнародного та європейського права

**Юлія АКІМЕНКО, Вікторія ФОРМАНЮК,
Роман ХАРИТОНОВ**

КОНКУРЕНТНЕ ПРАВО В ЄС ТА УКРАЇНІ

Навчально-методичний посібник

Одеса
Фенікс
2023

УДК 341.174:346.546 (073)
А391

Рекомендовано до друку
навчально-методичною радою НУ «Одеська юридична академія»
(протокол № 4 від 25.06.2023 року).

Навчально-методичний посібник розробили і склали:

Акіменко Юлія – кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Форманюк Вікторія – кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Харитонов Роман – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Рецензенти:

Громовенко Костянтин – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Міжнародного гуманітарного університету;

Кормич Людмила – докторка історичних наук, професорка, академікня Української академії наук, академік Української академії політичних наук, завідувачка кафедри політичних теорій Національного університету «Одеська юридична академія».

Акіменко Ю., Форманюк В., Харитонов Р.

А391 Конкурентне право в ЄС та Україні : навч.-метод. посібник [Електронне видання] / Ю. Акіменко, В. Форманюк, Р. Харитонов ; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». – Одеса : Фенікс, 2023. – 104 с. – Режим доступу: <https://hdl.handle.net/11300/27083>

ISBN 978–617–8395–22–3

У навчально-методичному посібнику викладено основні аспекти конкурентного права ЄС, розкрито зміст тематики курсу, наведено робочу програму курсу, перелік контрольних питань до кожного із практичних занять, бібліографію.

Навчальний посібник буде корисним для здобувачів вищої освіти, які навчаються за спеціальностями 081 «Право» та 293 «Міжнародне право».

УДК 341.174:346.546 (073)

© Ю. Акіменко, В. Форманюк,
Р. Харитонов, 2023

© НУ «ОЮА», 2023

ISBN 978–617–8395–22–3

Зміст

ВСТУП	4
Тема 1: ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ КОНКУРЕНТНОГО ПРАВА ЄС ..	6
Тема 2: ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЯ КОНКУРЕНТНОГО ЄС. ГЕНЕЗА КОМПЕТЕНЦІЇ ЄС У СФЕРІ КОНКУРЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ	14
Тема 3: ДЖЕРЕЛА КОНКУРЕНТНОГО ПРАВА ЄС.	25
Тема 4: СУБ'ЄКТИ КОНКУРЕНТНОГО ПРАВА ЄС	37
Тема 5: ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «УГОДИ»	
ТА «УЗГОДЖЕНИХ ДІЙ» У КОНКУРЕНТНОМУ ПРАВІ ЄС	47
Тема 6: ЗЛОВЖИВАННЯ ДОМІНУЮЧИМ СТАНОВИЩЕМ НА РИНКУ ЄС	59
Тема 7: ЗЛИТТЯ ТА ПОГЛИНАННЯ КОМПАНІЙ	3А
КОНКУРЕНТНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄС.	73
Тема 8: ЗАПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТІВ КОНКУРЕНТНОГО ПРАВА ЄС В УКРАЇНІ	83
Питання для підсумкового контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти (іспит/залік)	97
Інформаційні ресурси	101

ВСТУП

В даний час Європейський Союз (ЄС) є одним з найбільших світових ринків товарів та послуг. З моменту створення Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС) економічна інтеграція через побудову внутрішнього ринку була однією з основних цілей його створення. В умовах побудови внутрішнього ринку однією з першочергових завдань є встановлення правил конкуренції, загальних для всіх його суб'єктів, насамперед для підприємств. Визнаючи важливість розвитку конкуренції, Європейський Союз увімкнув сферу антимонопольного регулювання у свою виняткову компетенцію. Ключову ж роль у розроблення та застосування регламентів та керівних принципів у галузі конкуренції грає Європейська Комісія.

Характерною рисою сучасного соціально-економічного розвитку є бурхлива динаміка інтеграційних процесів у світі загалом та Європі зокрема. При цьому навіть ті країни, які не входять до складу інтеграційних об'єднань, неминуче відчують на собі їх відчутний вплив. На європейському континенті таким інтеграційним угрупованням є Європейський Союз. Це відкриття нові можливості для України щодо поглиблення співпраці й водночас змусить реагувати на нові виклики, пов'язані з особливостями внутрішнього ринку ЄС. Дослідження аспектів зайняття свого вітчизняними виробниками на одному з найбільш конкурентних ринків у світі стає ключовою для національної економіки України.

Розвиток процесу економічної інтеграції полягає в лібералізації й синхронізованому відкритті ринків країн відповідно до вимог СОТ, ЄС та відповідно ринку України, взаємному збалансуванні торгівлі, наданні (на засадах взаємності та прозорості) доступу на ринок України, запровадженні спільного правового поля та єдиних стандартів у сфері конкуренції й державного підтримання виробників. Економічна інтеграція базується на координації, синхронізації та відповідності прийняття рішень у сфері економіки України та ЄС, і передбачає ліквідацію обмежень розвитку

конкуренції та обмеження застосування засобів протекціонізму, формулювання основних економічних передумов для набуття Україною повноправного членства у ЄС.

Дисципліна «Конкурентне право Європейського Союзу» полягає у формуванні у студентів розуміння сучасних проблем правового забезпечення процесу економічної інтеграції та необхідності посиленого регіонального співробітництва країн Європи, існуючих міжнародно-правових механізмів досягнення високого рівня економічно-політичної інтеграції європейських держав, принципів, на яких ґрунтується процес європейської інтеграції та її правове забезпечення.

На основі результатів вивчення цієї дисципліни здобувачі вищої освіти зможуть критично осмислювати питання пов'язані з конкурентним правом, аналізувати та застосовувати свої навички у сфері антимонопольного права та права державної допомоги та при підготовці есе використовувати методологію та методи дослідження.

Колектив авторів, 2023

ТЕМА 1: ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ КОНКУРЕНТНОГО ПРАВА ЄС

Лекційні питання

1. Поняття та зміст конкурентного права як галузі права.
2. Конкурентне право та антимонопольне право: співвідношення термінів.
3. Визначення конкуренції на підставі теорії економічного лібералізму (А. Сміт).
4. Ордоліберальна теорія регулювання конкуренції на ринку (В. Ойкен, Фрайбурзька школа).
5. Предмет та метод конкурентного права.
6. Загальна мета, яку переслідують правила конкуренції ЄС за Лісабонським договором.
7. Спільна політика у сфері конкуренції як інтеграційна складова функціонування ЄС.

Однією з цілей Європейського Союзу є побудова єдиного внутрішнього ринку, створення якого передбачає вільне переміщення осіб, товарів, капіталів та послуг. У процесі досягнення зазначеної мети ЄС має гарантувати свободу конкуренції та припиняти недобросовісні дії підприємств, що її обмежують. Дані положення установчих договорів ЄС визначили особливе ставлення до конкурентного права, що стало однією з найбільш динамічно розвиваються галузей права Європейського Союзу. Особливе ставлення до конкурентного права підкреслює той факт, що виключною компетенцією у сфері встановлення правил конкуренції має Європейський Союз.

В світі прийнято вважати, що правове регулювання всіх видів діяльності, об'єднаних поняттям «конкуренція», визначається як конкурентне право. Поняття конкурентне право все ще залишається новим в правовій доктрині України і майже не дослідженим. Саме тому варто, на нашу думку, звернути увагу на головні підходи визначення змісту поняття «конкурентне право» в юридичній науці розвинених країн, звідки воно було запозичене. Зокрема,

можна виділити три основні підходи до визначення змісту поняття «конкурентне право».

На сьогоднішній день європейська та американська правова доктрини захисту економічної конкуренції – неоліберальна та кейнсіанська, які стали панівними у другій половині XX ст. та є найвпливовішими у світі. Вони відрізнялися як в аспекті їхніх цілей, так і в аспекті правореалізації.

Неоліберальний підхід передбачає саморегулювання економіки завдяки ринковим механізмам з акцентом на вільну конкуренцію.

Кейнсіанський підхід виходить з того, що ринкових механізмів недостатньо для саморегулювання економіки та держава зобов'язана здійснювати свій вплив шляхом застосування бюджетних та фінансових механізмів для стимулювання її розвитку у разі незначної інвестиційної активності приватного бізнесу та зростання безробіття. Ці дві доктрини, з одного боку, доповнюють одна одну, а з іншого боку конфліктують та конкурують між собою. При цьому зовнішні кризові чинники викликають зміну національної антимонопольної політики.

Вперше ідеї ролі конкуренції на ринку були висунуті Адамом Смітом у його праці «Дослідження про природу та причини багатства» ще у 1776 р. А. Сміт вважав, що сутністю конкуренції є сукупність взаємозалежних спроб продавців встановити контроль над ринком у довгостроковій перспективі. Загалом у роботі він розкрив економічну систему капіталізму мануфактурного періоду, у якій держава грала пасивну роль. За його словами, держава лише виконувала роль «арбітра за дотримання правил конкуренції, захисту приватної власності»

Насправді А. Сміт і заклав ідейну основу економічного лібералізму. Можна погодитись, що саме в таких умовах «обмеженої» ролі держави може існувати капіталістична економіка, яка отримала назву вільної ринкової економіки, в якій здійснюється вільне ціноутворення, вільна конкуренція, вільний та стихійний перелив капіталу між галузями. Цей механізм також отримав назву «невидимої руки» Сміта, завдяки чому діють стихійні та спонтанні, а отже, невідворотні економічні закони. Тому погляди А. Сміта

у світовій економічній літературі отримали назву «лібералізму», згідно з яким досконалою формою власності називається приватна, а механізм вільної конкуренції розглядається як спосіб досягнення економічної рівноваги. Послідовники лібералізму вважають недоцільним державне регулювання економік, обмежують таке регулювання лише опосередкованими методами, але в державу покладається участь у створенні необхідних умов розвитку приватного бізнесу.

Відомо, що вже з XIX ст. у правовій доктрині зароджувалися ідеї лібералізму. Першоджерелом правової доктрини ліберальних ідей стали праці І. Бентама, Вольтера, Канта тощо.

І. Бентам вважав, що вільна діяльність індивідів за невтручання держави призводить до соціальної гармонії. В основному ці ідеї і зараз набувають актуальності. Основними постулатами лібералізму стали недоторканність приватної власності, свобода господарської діяльності та вільна конкуренція. Однак, не завжди можлива та ситуація існує в умовах різних національних державних утворень. При цьому кризові стани, в яких опинялися держави в різні історичні часи, впливали на розвиток конкуренції від ідеї повного ліберального панування вільного підприємництва до ідеї державної приватизації як передумови до монополізації державної влади. Криза 1929–1933 років стала свідченням краху капіталістичної системи. Саме тому всі подальші доктринальні думки зосереджувалися на підвищеній ролі втручання держави в економічні процеси. Представники кейнсіанства, і навіть його послідовники виходили з обґрунтування необхідності активного державного втручання у економічні процеси. На противагу їм розвивалися ідеї неолібералізму, представники якого обґрунтовують ідею свободи конкурентної боротьби на ринку без активної участі держави.

Центральне місце в концепції ордолібералів приділялося створенню функціонально здатної системи цін досконалої конкуренції, що, на їхню думку, потрібно зробити важливим критерієм кожної господарської операції. Конкуренція характеризувалася як державний інститут, який охороняється постійно від зазіхань монополій.

Передумовами виникнення системи ринкового господарства В. Ойкен вважав основні засади конкурентного ладу (недоторканість приватної власності, конкурентні відкриті ринки, свобода та захист господарських договорів, свобода дій підприємця та його відповідальність та сталість економічної політики).

Ордоліберали розуміли під конкурентним порядком таку форму ринкового господарства, за якої рамкові умови конкуренції активно створюються державою з метою досягнення максимально можливої інтенсивності конкуренції та одночасного обмеження її факторів, що спотворюють конкурентні умови. Таким чином, вони вважали, що найважливіше завдання держави полягає у запобіганні та обмеженні економічної монопольної влади.

За своєю суттю німецький ордолібералізм зводиться тому, що держава забезпечує дотримання правил гри (тобто правових норм) в економічному житті. Держава в цих умовах грає активну роль підтримці функціональних можливостей ринкового господарства, забезпеченні умов вільної конкуренції. З цим явно не могли погодитись представники англійського неолібералізму, які, навпаки, висували ідеї «мінімальної держави», яка лише стежить за дією акторів ринку.

Якщо ордоліберали ґрунтувалися на постійному, систематичному стимулюванні державою конкуренції та розширенні конкурентного простору, то англійські неоліберали залишали за державою функцію як природну, спонтанну реакцію погіршення умов конкуренції чи економічний спад. Ордолібералісти вважали, що регулювання монополії та конкуренції автоматично сприяє встановленню соціальної справедливості.

Ця ідея навіть у сучасних рішеннях Суду ЄС у справах, пов'язаних із порушенням норм конкуренції, чітко простежується. Так, наприклад, у рішенні у справі Glaxo Smith Kline Суд ЄС зазначив, що метою ст. 101 (п. 1) ДФЕС є недопущення підприємствами дій, які б знижували рівень добробуту споживача.

Проаналізовані вище доктрини та теорії безпосередньо вплинули на формування законодавчої бази, що регулює конкуренції у відповідних країнах. Яскравим прикладом практичного втілення ідеї кейнсіанства в США є Акт Шермана 1897 і жорстке анти-

трестівське законодавство, що має на меті повну заборону монопольної діяльності.

Таким чином сукупність всіх правових норм, що регулюють організацію формування і розвитку конкурентного середовища, становить визначений комплекс норм, які мають предметну єдність. Але ні предметна єдність цих норм, а ні їх комплексність не означає, що конкурентне право є самостійною галуззю єдиної правової системи. Варто зазначити, що більшість українських науковців, що вивчають проблеми функціонування і захисту економічної конкуренції на ринку вказують на господарсько-правовий характер норм конкурентного права. Проте, конкурентне право можна визначити, як міжгалузеве утворення в системі права держави, яке об'єднує норми різних галузей права спрямовані на розвиток та захист економічної конкуренції.

Конкурентне право – це система правових норм, що регулюють суспільні відносини, спрямовані на формування конкурентного середовища, забезпечення ефективного використання суспільних ресурсів, вільний вступ на ринок суб'єктів підприємництва.

Таким чином, конкурентне право тісно пов'язане з економічними процесами в державі і використовується для врегулювання специфічних відносин, що виникають в підприємницькій діяльності.

Питання до практичного заняття

1. Поняття та зміст конкурентного права як галузі права.
2. Конкурентне право та антимонопольне право: співвідношення термінів.
3. Визначення конкуренції на підставі теорії економічного лібералізму (А. Сміт).
4. Ордоліберальна теорія регулювання конкуренції на ринку (В. Ойкен, Фрайбурзька школа).
5. Предмет та метод конкурентного права.
6. Загальна мета, яку переслідують правила конкуренції ЄС за Лісабонським договором.
7. Спільна політика у сфері конкуренції як інтеграційна складова функціонування ЄС.

8. Спеціальні секторальні правила конкуренції у галузі сільськогосподарства та транспорту за Лісабонським договором.
9. Сфера «національної безпеки та оборони» як виключення із спільної конкурентної політики ЄС.

Теми для самостійної роботи

1. Еволюція конкурентного права ЄС.
2. Основні теорії конкурентного права ЄС. Теорія функціонально-дієвої конкуренції (Гарвардська школа). Теорії ефективності. Ордо-ліберальна теорія конкуренції.

Теми есе

Використовуючи філософський метод пізнання – метод рефлексії як головний та інші загальнонаукові методи написати есе на тему: «Захист конкуренції в цифровому середовищі», «Вплив конкурентного права на бізнес в ЄС», «Вплив Брексіту на конкурентне право ЄС».

Рекомендована література

1. Беляневич О. Механізми правового регулювання відносин, що виникають у сфері економічної конкуренції. Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України. 2003. № 3(6). С. 28–30.
2. Борисенко З. Конкурентна політика держави як фактор розвитку економіки України: монографія / З. Борисенко. К.: Таксон, 2004. 346 с.
3. Вишняков О.К. Ідентифікація права Європейського Союзу. Європейське право. 2012. № 1. С. 23–31.
4. Вовк Т.В. Система конкурентного законодавства Європейського Союзу. Правове регулювання правил конкуренції в Україні. Шляхи адаптації законодавства України / Т.В. Вовк, С.В. Перемот. Київ: РВА «Тріумф», 2006. 416 с.
5. Герасименко А.Г. Політика держави щодо злиття підприємств: напрямки реалізації і вдосконалення. Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України. К., 2004. № 4 (13). С. 16–21.

6. Гнатовський М. М. *Acquis communautaire* та створення загальноєвропейського правового простору. Український часопис міжнародного права. 2001. № 1. С. 67–73.
7. Горбатюк Я. Види та підстави юридичної відповідальності за зловживання монопольним (домінуючим) становищем на товарному ринку. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2017. № 3. С. 114–119.
8. Грудницький В. Характеристика видів зловживання монопольним (домінуючим) становищем. Право і суспільство. 2016. № 1. С. 100–105.
9. Гук Г. Зловживання монопольним (домінуючим) положенням в антимонопольному законодавстві європейського співтовариства та України. Молодий вчений. 2017. № 11. С. 856–859.
10. Гусенко О. Аналіз міжнародної конкурентоспроможності України в умовах Європейської інтеграції. Науковий вісник Одеського національного економічного університету 2022, № 7 (296), с. 34–40.
11. Європейська інтеграція України: політико-правові проблеми / [В. П. Горбатенко, Л. А. Луць, В. С. Бігун та ін.; за ред. В. П. Горбатенка]. К.: Юридична думка, 2005. 329 с.
12. Європейське право: право Європейського Союзу: підручник: у трьох кн. / за заг. ред. В. І. Муравйова. К.: Ін Юре, 2015. Книга друга: Матеріальне право Європейського союзу / В. І. Муравйов, К. В. Смирнова, І. В. Влялько та ін. Ін Юре. 2015. 456 с.
13. Журик Ю. В. Антимонопольно-конкурентне право України: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2011. 272 с.
14. Костюченко Я. М. Правове регулювання співробітництва України та Європейського Союзу: монографія / Я. М. Костюченко. К.: LAT&K, 2011. 205 с.
15. Лук'янець В. С. Особливості правового регулювання конкуренції в державах-членах ЄС та США. Право України. 2007. № 3. С. 151–158.
16. Лук'янець В., Травнікова К. Зловживання домінуючим становищем за антимонопольним правом України та конкурентним правом ЄС: порівняльний аспект. Науковий вісник Ужгород-

- ського національного університету. Серія «Право». 2017. Вип. 43 (1). С. 169–171.
17. Мельниченко О. Антимонопольний комітет України і ОЕСР: на шляху партнерства. Конкуренція: Вісник Антимонопольного комітету України. К., 2009. № 3 (34). С. 2–4.
 18. Методика визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання, затв. розпорядженням Антимонопольного комітету України від 5 березня 2002 р. № 49-р. Офіційний вісник України. 2002. № 14.
 19. Можливі наслідки від імплементації положень майбутньої Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС та поглибленої зони вільної торгівлі як її головного компоненту: пам'ятка. К.: Представництво Європейської комісії в Україні, 2009. 89 с.
 20. Моргунова Т.І. Юридична відповідальність за зловживанням монопольним (домінуючим) становищем на ринку. Право і суспільство. № 6. 2019. С. 129–134.
 21. Основи права конкуренції Європейського Союзу та «європеїзація» конкуренційного права України: навч. посіб. / К. В. Смирнова. К.: ВПЦ «Київський університет», 2021. 223 с.
 22. Перелигін Є. Правове регулювання економічної інтеграції в контексті укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Європейське право. 2012. № 2–4. С. 14–23.
 23. Перемот С. В. Доктрина впливу в конкурентному праві України. Право України. 2012. № 3–4. С. 171–183.
 24. Петруня Ю.Є. Риси конкурентного середовища та антимонопольне регулювання у сфері роздрібної торгівлі продовольчими товарами. Економічний нобелевський вісник. 2014. № 1 (7). С. 361–366.
 25. Плетньова О. Особливості адаптації конкурентного законодавства України до законодавства ЄС. Право України. 2007. № 10. С. 69–74.
 26. Райлян О. Питання гармонізації українського конкурентного права із правом ЄС в контексті поглиблення Євроінтеграції. Науковий вісник Одеського національного економічного університету 2022, № 7 (296), с. 54–61.

27. Смирнова К.В. Правове регулювання конкуренції в Європейському Союзі: теорія і практика: моногр. 2-ге вид., доп. Одеса: Фенікс, 2017. 490 с.
28. Стахєєва Г.О. Контроль за концентраціями між суб'єктами господарювання в системі антимонопольного права Європейського Союзу: моногр. / Г.О. Стахєєва. Одеса: Фенікс, 2014. 224 с.
29. Швидка Т.І. Економічна конкуренція: сучасний стан законодавчого забезпечення та перспективи його модернізації: монографія / Т.І. Швидка Харків: Право, 2020. 376 с.

ТЕМА 2: ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЯ КОНКУРЕНТНОГО ПРАВА ЄС. ГЕНЕЗА КОМПЕТЕНЦІЇ ЄС У СФЕРІ КОНКУРЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ

Лекційні питання

1. Компетенція ЄС у сфері конкурентної політики: джерела та принципи її здійснення.
2. Римські угоди 1957 р. та надання інститутам ЄС владних повноважень щодо регулювання конкуренції. Запровадження централізованої системи органів.
3. Система юридичного винятку із прямого дію відповідно до ЄСА щодо регулювання конкуренції.
4. Роль Суду справедливості у регулюванні владних повноважень інститутів ЄС щодо конкуренції
5. Реформа правового статусу інститутів у сфері конкурентної політики ЄС відповідно до Договору про функціонування ЄС.

Вперше положення щодо конкуренції на регіональному рівні в Європі були відображено у Договорі про заснування Європейського об'єднання вугілля та сталі (ЄОВС), підписаного 1951 року. Статтею 65 Договору про ЄОВС були заборонені картелі, а стаття 66 включала положення про концентрацію (або злиття), а також про зловживання домінуючим становищем компанією. Надалі положення про конкуренцію включив у себе і Договір, що засновує

Європейське Економічне Співтовариство 1957 року (далі – Римський договір). Глава про правила конкуренції включила правила, які стосуються підприємств (ст. 85 і 86), державних підприємств (ст. 90), а також положення щодо здійснення державної допомоги (ст. 92). Держави-члени не змогли встановити компроміс щодо включення до установчих договорів норм про злиття і, в результаті, вони так і не були включені до Римського договору.

Серед джерел конкурентного права ЄС початкового періоду свого становлення, що належать до вторинних юридичних актів (регламенти, директиви, рішення), перш за все, необхідно виділити Регламент № 17/623, який встановив процедуру застосування статті 85 та статті 86 Римського договору.

Зокрема, Регламент № 17/62 визначив повноваження Європейської Комісії про розслідування та розгляд справ про порушення положень конкурентного права ЄС; порядок повідомлення підприємствами Комісії про нові та чинні, на момент прийняття цього Регламенту, угодах, рішеннях та практики; порядок взаємодії між Комісією та національними компетентними органами; розмір штрафних санкцій, застосовуваних до підприємств у разі виявлення порушень положень про конкуренції.

Як зазначалося вище, до Римського договору були включені норми, що регулюють процес злиття. Комісія почала робити спроби включити процес злиття у сферу застосування однієї з існуючих тоді статей – 81 чи 82 Римського договору. Однак дана практика не призвела до бажаного результату, оскільки умови даних статей не враховували специфіку процедури злиття та регулювали дещо інші відносини. Зазначається, що застосування Судом ЄС статті 86 у справі *Continental Can* стало непрямым підтвердженням того, що «положення цієї статті можуть поширюватися і на злиття». Ця прогалина була заповнена лише в 1989 році шляхом прийняття спеціального Регламенту № 4064/897. Через 15 років Регламент № 4064/89 був замінено Регламентом № 139/20048.

Зростання ринку ЄС на межі XX і XXI століть призвело до того, що Комісія виявилася не в змозі впоратися з навантаженням, що підвищилося: стала очевидною необхідність реформування

норм конкуренції. Декілька факторів свідчать про надзвичайної переважаності Комісії в даний період:

- фактичне збільшення кількості позовів,
- тривалість розгляду справ, що досягає кількох років.

До змін підштовхувало і майбутнє розширення Європейського Союзу: до 25 держав-членів ЄС у 2004 році та до 28 у 2013 році відповідно. Ці тенденції призвели до того, що Європейським Союзом було прийнято Регламент № 1/2003 11, який також отримав назву «Постанова про модернізацію». Регламент № 1/2003 включає положення про повноваження Комісії, національних антимонопольних органів та національних судів держав-членів Європейського Союзу.

Комісія може проводити розслідування, як у конкретному секторі економіки, і розслідування, що стосуються певних типів угод в різних секторах. Комісія має повноваження щодо здійснення будь-яких перевірок, які проводяться у межах даних розслідувань. За запитом Комісії підприємства та об'єднання підприємств зобов'язані надавати всю необхідну інформацію. У ході розслідування, Комісія може опитати як фізичну особу, і представника юридичної особи. У перевірці підприємств та об'єднань підприємств від імені Комісії беруть участь посадові особи та інші супроводжуючі особи, які мають право доступу до будь-які приміщення, на земельні ділянки та у транспортні засоби; вивчати документи, пов'язані із провадженням підприємницької діяльності, незалежно від носія інформації; робити необхідні копії або виписки із документів; опечатувати будь-які приміщення, книги та записи на час проведення перевірки; опитувати будь-яких представників чи співробітників підприємства у межах питань, які стосуються предмета перевірки. В тому випадку, якщо існують обґрунтовані підозри у тому, що документи, що стосуються предмету перевірки, що знаходяться в інших приміщеннях, на земельних ділянках та в транспортних засобах, що належать директорам, менеджерам та співробітникам підприємств, інспекція може проводитися в таких приміщеннях, земельних ділянках та у транспортних засобах. В даному випадку необхідно спеціальний дозвіл національного суду. Таким чином, можна зробити висновок про те, що Комісія

має великі повноваження, достатні для здійснення детального розслідування можливих порушень у галузі права конкуренції, а антимонопольні органи держав-членів Європейського Союзу, за потреби, виконують роль повноважених представників Комісії.

У Регламенті № 1/2003 також відображено зміни у судовій сфері регулювання конкуренції. Основним нововведенням стало наділення національних судів правом самостійно застосовувати статтю 81 та статтю 82 Римського договору (далі – стаття 101 та стаття 102 ДФЕС). Детально регламентуються відносини між судовими органами держав-членів ЄС та Комісією. Так, національні суди, отримали можливість запитувати у Комісії наявну інформацію, а також думку Комісії щодо питань застосування правил конкуренції ЄС. Обов'язком держав-членів ЄС є направлення Комісії копії будь-якого письмового рішення національного суду, прийнятого відповідно до статті 101 та статті 102 ДФЕС. Антимонопольні органи держав-членів ЄС також можуть брати участь у роботі своїх національних судів через подання до суду письмових чи усних зауважень з питань застосування цих статей. Національні суди не можуть ухвалювати рішення, що суперечать рішенням Комісії. Крім взаємин у судовій сфері, суттєві зміни відбулися й у адміністративному співробітництві. Так, одним із найважливіших нововведень у регулюванні конкуренції в ЄС стало створення Європейської конкурентної мережі (далі – ЄКС). ЄКС є скоріше не органом, а форумом, що складається з представників 28 антимонопольних органів держав-членів Європейського союзу (зараз 27). ЄКС не має якихось нових, порівняно з Комісією, повноважень, а є лише механізмом для оптимального розподілу справ та встановлює правила обміну інформацією як між антимонопольними органами держав-членів та Комісією, а також між самими державами. ЄКС складається з 16 підгруп, які курирують конкретні сфери економіки: банківська справа, цінні папери, енергетика, страхування, харчова промисловість, фармацевтика, професійні послуги, охорона здоров'я, навколишнє середовище, транспортні засоби, телекомунікації, засоби масової інформації, інформаційні технології та комунікації, зловживання домінуючим становищем та залізниці. Комісія та антимонопольні органи держав-членів ЄС

співпрацюють один з одним через ЕКС шляхом інформування один одного, у разі потреби у допомозі у проведенні досліджень та розслідувань, обміну доказів та інших необхідних документів, а також обговорення різних питань, які представляють спільний інтерес. Впровадження цієї мережі Європейським Союзом було визнано загалом успішним.

Необхідно відзначити, що Європейська конкурентна мережа була створена в з метою ефективного та одноманітного застосування статті 101 та статті 102 ДФЕС (раніше ст. 81 та 82 Римського договору).

Грунтуючись на сказаному вище, слід сказати, що в даний час можна виділити чотири напрями антимонопольної політики в Європейському Союзі:

- заборона угод, що обмежують конкуренцію (ст. 101 ДФЕС);
- заборона зловживання домінуючим становищем (ст. 102 ДФЕС);
- контроль над державною допомогою (ст. 107 ДФЕС);
- Контроль над злиттями (Регламент № 139/2004).

Комісія ЄС довгий час намагалася поширити повноваження на сферу контролю за концентрацією, наголошуючи на тому, що тільки «загальноєвропейська політика щодо конкуренції зможе взяти на себе роль регулятора економічної діяльності в межах Співтовариства». Але початкові спроби Комісії не знайшли успіху, адже держави-члени вважали, що контроль за концентрацією є внутрішньою справою держави й не бажали передавати цю частину повноважень до наднаціональних інститутів Союзу. Зокрема, Франція була проти централізації повноважень контролю за концентраціями в руках одного органу та наполягала, щоб повноваження Єврокомісії обмежувалися. Першим кроком в цьому напрямку стало рішення Суду ЄС у справі *Continental Can Co*, яке надало Комісії ЄС право здійснювати контроль за концентраціями, спираючись на статтю 82 ДЕС (нині ст. 102 ДФЕС). В цій справі було аргументовано, що отримання контролю однією компанією над іншою, які обидві вже займають домінуюче ставище, може спричинити їх майбутнє зловживання, що прямо заборонено ст. 82 ДЕС (нині ст. 102 ДФЕС). Посилення домінуючого становища

могло бути зловживанням, незалежно від того, яким чином було досягнуто це посилення. Таким чином, Суд ЄС підтвердив рішення Комісії та правильність застосування нею статті 82 ДЄС щодо зловживання домінуючим становищем шляхом концентрації, яке веде до монополізації, стосовно компанії Continental Can Co, яка, на думку Комісії, зловживала своїм домінуючим становищем, купивши акції одного із своїх головних потенційних конкурентів, таким чином, зміцнивши своє панування та фактично ліквідувавши конкуренцію на ринку відповідних товарів.

Регламент № 4064/89, який вперше надав конкретне визначення концентрації та запровадив принцип єдиного повідомлення, за якого концентрації між великими компаніями, що підпадали під дію Регламенту 4064/89, звільнялися від необхідності отримання численних дозволів конкурентних відомств різних держав – членів ЄС. Принцип єдиного повідомлення продовжує діяти і сьогодні і є чітким розмежуванням юрисдикції між національними конкурентними відомствами та Комісією. Отже, прийняття Регламенту 4064/89 знаменує зародження нового інституту антимонопольного права Євросоюзу, який логічно впливає із ст. ст. 101 та 102 ДФЄС.

Інтеграційні процеси в Євросоюзі відбуваються відповідно до принципів ринкової економіки, одним із головних елементів якої є добросовісна невикривлена конкуренція.

Конкурентні норми виконують подвійну роль у процесі інтеграції Євросоюзу. Перша роль полягає у визначальній умові створення загальноєвропейського капіталістичного ринку, що базується на вільній економіці. Ця перша роль має розглядатися у світлі політики втручання держави, що було характерним, більшою чи меншою мірою, для кожного національного ринку європейських держав до Другої світової війни. Конкурентні норми мали на меті сприяти скасуванню старих промислових структур, нездатних протистояти боротьбі з конкурентами, супроводжувати відкриття ринків, надаючи споживачам широкий вибір продуктів та послуг за найкращу ціну та найліпшої якості, відкрити суб'єктам підприємницької діяльності нові можливості для доступу та розширення. Друга роль конкурентних норм полягає в якості засобу захи-

сту ринкової економіки від будь-якого внутрішнього зловживання з боку економічної сили. Вона повинна проявлятися в інструментах відвернення притаманної самому поняттю конкурентного ринку небезпеки, яка полягає у процесі концентрації економічної влади в небагатьох руках, таким чином закриваючи або обмежуючи до неприйнятної рівня доступ конкурентів до ринку. Для цього конкурентні норми Євросоюзу встановлюють засоби, необхідні для боротьби з антиконкурентними угодами чи зловживанням домінуючим становищем з метою підтримання конкуренції, яка за неконтрольованого впливу ринкових сил може бути послаблена, а з часом і зникнути.

Конкурентні норми повинні передусім продовжувати сприяти розбудові інтегрованого ринку. Вони мають застосовуватися разом та гармонійно, а іноді й відповідно до інших напрямів спільної політики Євросоюзу.

Питання до практичного заняття

1. Компетенція ЄС у сфері конкурентної політики: джерела та принципи її здійснення.
2. Римські угоди 1957 р. та надання інститутам ЄС владних повноважень щодо регулювання конкуренції. Запровадження централізованої системи органів.
3. Система юридичного винятку із прямою дією відповідно до ЄЄА щодо регулювання конкуренції.
4. Роль Суду справедливості у регулюванні владних повноважень інститутів ЄС щодо конкуренції
5. Реформа правового статусу інститутів у сфері конкурентної політики ЄС відповідно до Договору про функціонування ЄС.

Теми для самостійної роботи

1. Визначні рішення Суду справедливості у конкурентному праві.
2. Співпраця ЄС з національними антимонопольними органами та іншими міжнародними організаціями у сфері конкуренції.

Теми есе

Застосовуючи філософський метод пізнання – метод рефлексії як головний та інші загальнонаукові методи дослідити тему: «Місце конкурентного права в сучасній правовій системі ЄС», «Основні напрямки розвитку конкурентної політики ЄС», «Роль Європейської Комісії в контролі за конкуренцією», «Захист конкуренції в умовах глобалізації».

Рекомендована література

1. Василенко М.Д. Конкурентне право ЄС в проявах сучасної конкуренції. Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 1 / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 356–360.
2. Вишняков О.К. Ідентифікація права Європейського Союзу. Європейське право. 2012. № 1. С. 23–31.
3. Вовк Т.В. Система конкурентного законодавства Європейського Союзу. Правове регулювання правил конкуренції в Україні. Шляхи адаптації законодавства України / Т.В. Вовк, С.В. Перемот. Київ: РВА «Тріумф», 2006. 416 с.
4. Гнатовський М.М. *Acquis communautaire* та створення загальноєвропейського правового простору. Український часопис міжнародного права. 2001. № 1. С. 67–73.
5. Економічна інтеграція України в Європейський Союз уклад. Роланд Айзен. – Т.: Економічна думка, 2003. 185 с.
6. Європейська інтеграція України: політико-правові проблеми / [В.П. Горбатенко, Л.А. Луць, В.С. Бігун та ін.; за ред. В.П. Горбатенка]. К.: Юридична думка, 2005. 329 с.
7. Європейське право: право Європейського Союзу: підручник: у трьох кн. / за заг. ред. В.І. Муравйова. К.: Ін Юре, 2015. Книга друга: Матеріальне право Європейського союзу / В.І. Муравйов, К.В. Смирнова, І.В. Влялько та ін. Ін Юре. 2015. 456 с.
8. Забігайло В.К. Право України в контексті його апроксимації до права Європейського Союзу. Українсько-Європейський журнал міжнародного та порівняльного права. 2000. Т. 1. Вип. 1. С. 7–12.

9. Заєць А.П. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС як пріоритет реалізації державної політики інтеграції України до Європейського Союзу. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2003. № 1. С. 93–100.
10. Лук'янець В.С. Особливості правового регулювання конкуренції в державах-членах ЄС та США. Право України. 2007. № 3. С. 151–158.
11. Лук'янець В., Травнікова К. Зловживання домінуючим становищем за антимонопольним правом України та конкурентним правом ЄС: порівняльний аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2017. Вип. 43 (1). С. 169–171.
12. Основи права конкуренції Європейського Союзу та «європеїзація» конкуренційного права України: навч. посіб. / К.В. Смирнова. К.: ВПЦ «Київський університет», 2021. 223 с.
13. Перелигін Є. Правове регулювання економічної інтеграції в контексті укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Європейське право. 2012. № 2–4. С. 14–23.
14. Петруня Ю.Є. Риси конкурентного середовища та антимонопольне регулювання у сфері роздрібної торгівлі продовольчими товарами. Економічний нобелівський вісник. 2014. № 1 (7). С. 361–366.
15. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: монографія: у 2 ч. / за ред. В.М. Гейця, А.А. Мазаракі. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. Ч. 1. 389 с.
16. Райлян О. Питання гармонізації українського конкурентного права із правом ЄС в контексті поглиблення Євроінтеграції // Науковий вісник Одеського національного економічного університету 2022, № 7 (296), с. 54–61.
17. Скордамалья В. Конкурентне право ЄС / В. Скордамалья, Н. Саниахметова, С. Мельник. К.: ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка, 2004. 240 с.
18. Смелік В. Правове регулювання відносин у сфері контролю за концентраціями в Європейському Союзі та Україні. Шляхи адаптації законодавства України / В. Смелік, С. Старосвіт, І. Ма-

карчук; під ред. О. Мережка; Міністерство юстиції України. К., 2006. 119 с.

19. Смирнова К.В. Правове регулювання конкуренції в Європейському Союзі: теорія і практика: моногр. 2-ге вид., доп. Одеса: Фенікс, 2017. 490 с.
20. Стахєєва Г.О. Контроль за концентраціями між суб'єктами господарювання в системі антимонопольного права Європейського Союзу: моногр. / Г.О. Стахєєва. Одеса: Фенікс, 2014. 224 с.
21. Швидка Т.І. Економічна конкуренція: сучасний стан законодавчого забезпечення та перспективи його модернізації: монографія / Т.І. Швидка Харків: Право, 2020. 376 с.
22. Шкляр С. Особливості практики в антимонопольному праві / С. Шкляр, О. Дякулич // LEX. Право і Закон, 2010, січень. С. 22–23.
23. Шнирков О.І. Конкурентна політика Європейського Союзу: моногр. / О.І. Шнирков. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2003. 217 с.

Case Law:

1. A Brasserie de Haecht v Consorts Wilkin-Janssen. European Court of Justice. 1967. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61967CJ0023>
2. Case Établissements Consten S.à.R.L. and Grundig-Verkaufs-GmbH v
3. Commission of the European Economic Community. 1966. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61964CJ0056>
4. Case of Bendenoun v. France. European Court of Human Rights. 1994. URL: http://www.menschenrechte.ac.at/orig/94_2/Bendenoun.pdf
5. Case NV Algemene Transporten Expeditie Onderneming van Gend& Loos v Netherlands Inland Revenue Administration. 1963. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61962CJ0026>.
6. Case Rewe-Zentral AG v Bundesmonopolverwaltung für Branntwein. 1979. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61978CJ0120>

7. Commission of the European Communities v Laboratoires pharmaceutiques Trenker SA. EU Court. 2001. URL: [http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-459/00%20P\(R\)](http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-459/00%20P(R))
8. European Commission v Alrosa Company Ltd. EU Court. 2010. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62007CJ0441>
9. GlaxoSmithKline Services Unlimited v Commission of the European Communities (C-501/06 P) and Commission of the European Communities v GlaxoSmithKline Services Unlimited (C-513/06 P) and European Association of Euro Pharmaceutical Companies (EAEPC) v Committee. EU Court. 2009. URL: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-501/06>
10. Imperial Chemical Industries Ltd. v Commission of the European Communities. European Court of Justice. 1972. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61969CJ0048>
11. Howard J. Howard P. v. Commonwealth of Kentucky. 2004. URL: <https://law.justia.com/cases/kentucky/court-of-appeals/2004/2002-ca-001960.html>
12. Judgments of the Court of First Instance in Cases T56/99, T59/99, T61/99, T65/99 and T66/99 Marlines SA v Commission, Ventouris Group Enterprises SA v Commission, Adriatica di Navigazione SpA v Commission, Strintzis Lines Shipping SA v Commission, Minoan. EU Commission. 2003. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_CJE-03-114_en.htm
13. Metro SB-Großmärkte GmbH & Co. KG contra Comissão das Comunidades Europeias. EU Court. 1977. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PT/TXT/?uri=CELEX%3A61976CJ0026>
14. Plaumann & Co. contra Comissão da Comunidade Económica Europeia. EU Court. 1963. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX:61962CJ0025>
15. Srl Cilfit and Lanificio di Gavardo SpA v Ministry of Health. EU Court. 1982. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61981CJ0283>
16. Tetra Laval BV v European Commission. EU Court. 2010. URL: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-12/03>
17. The EU Microsoft Case. EU Court. 2007. URL: <https://www.law.kuleuven.be/apps/jura/public/art/44n4/straetemans.pdf>

ТЕМА 3:

ДЖЕРЕЛА КОНКУРЕНТНОГО ПРАВА ЄС

Лекційні питання

1. Джерела права Європейського Союзу: поняття, особливості та проблеми термінології. «Правове надбання» (acquis) ЄС.
2. Класифікація джерел права ЄС. «Первинне» і «вторинне» право ЄС. Нормативні та індивідуальні правові акти ЄС.
3. Обов'язкові та рекомендаційні правові акти ЄС. Писані і неписані джерела права ЄС. Принципи права як джерело права ЄС.
4. Джерела первинного права ЄС про конкуренцію. Установчі договори ЄС. Співвідношення норм установчих договорів ЄС з національним правом держав-членів ЄС щодо встановлення правил конкуренції.
5. Джерела вторинного права ЄС про конкуренцію. Регламенти як засіб уніфікації правового регулювання та директиви як засіб гармонізації національного права держав-членів ЄС щодо конкуренції.
6. Індивідуальні акти ЄС як джерела конкурентного права ЄС.
7. Рекомендаційні акти ЄС у сфері конкурентної політики ЄС.
8. Рішення Суду ЄС як акти правотворчості і правозастосування конкурентного права.

У Євросоюзі конкурентне право почало бурхливо розвиватись практично з моменту його створення.

Джерелом конкурентного права ЄС є насамперед Договір про створення СЕС, підписаний у Римі 1957 р. представниками шести країн, особливо його ст. 85 та 86, з урахуванням усіх тих поправок, які були внесені до нього наступними угодами про вступ до нього ще восьми країн, а також Договором про ЄС, підписаним у Маастріхті у 1992 р.

Норми конкурентного права містяться також у приписах Ради ЄС, яка поряд з Європейським парламентом є його законодавчим органом. У тому числі найбільше значення мають такі:

Регламент № 17 від 6 лютого 1962 р. – перше розпорядження про застосування ст. 85 та 86 Договору; Регламент № 19/65 від 2 березня 1965 р. про застосування розділу 3 ст. 85 Договору – про встановлення категорій угод та узгоджених дій (у ньому йдеться про вилучення з-під дії ст. 85); Регламент № 4064/89 від 21 грудня 1989 р. про контроль над концентраційними діями підприємств (тобто над злиттями підприємств та встановленням контролю над ними).

Далі, норми конкурентного права містяться також у директивах Комісії ЄС (органу, наділеного виконавчою владою і що має тому нормотворчі та квазісудові повноваження) та у її рішеннях у конкретних справах, що стали адміністративними прецедентами. І, нарешті, останній за його місцем у процесі виконання норм конкурентного права, але не за значенням, джерело права – судова практика, тобто рішення. Суду першої інстанції та Суду правосуддя ЄС у конкретних справах, які стали зразками, прецедентами, для прийняття цими судами рішень щодо аналогічних справ. Ці судові ухвали приймаються зазвичай з розгляду скарг на рішення Комісії ЄС.

Загальні положення щодо конкурентної політики містяться в Договорі про ЄС у двох підрозділах – один присвячений поведінці фірм на ринку, інший – поведінці держав. Лісабонський договір практично не торкнувся базових положень про конкуренцію. Всі вони як і раніше втілюються у життя за допомогою видання належних регламентів, директив і рішень та подальшого контролю за їх виконанням. Цілком логічно, що більшість нормативних актів у цій сфері видається Європейською комісією (ЄК) і вимагає затвердження Радою міністрів. Нарешті, *acquis communautaire* у сфері конкуренції регулярно збагачується практикою Суду ЄС. Для того, щоб підприємства та держави легше орієнтувалися у всьому різноманітті інституційних норм та судових прецедентів, Комісія випускає звіти, путівники, основні напрями регулювання та інші видання ознайомчого та рекомендаційного характеру.

Попри внесення змін до установчих договорів Євросоюзу протягом усього періоду існування європейського інтеграційного об'єднання, матеріальний зміст конкурентних норм залишився незмінним. Тому ці норми є основоположними елементами загаль-

ної структури конкурентного права ЄС. Договір про функціонування Євросоюзу визначив, що «Союз наділений виключною компетенцією у сфері встановлення правил конкуренції, необхідних для функціонування внутрішнього ринку» (ст. 3 ДФЄС).

Слід також згадати принцип субсидіарності при розподілі компетенції між національними органами контролю за конкуренцією та Європейською комісією. Очевидно, що національні антимонопольні органи, які краще знають ситуацію в державах, здатні більш ефективно реагувати на внутрішні порушення та припиняти їх. Порушення, які вивчає та карає Комісія, торкаються переважно торгівлі між державами. Контрольні функції, покладені на Європейську комісію, здійснює спеціальний директорат «Конкуренція», що складається з дев'яти департаментів, відповідальні або окремі види діяльності:

- розробка стратегії та політики конкуренції;
- боротьба з картелями;
- контроль державної допомоги;
- енергетика і охорона середовища;
- інформація та ЗМІ;
- фінансові послуги;
- промисловість та сільське господарство;
- транспорт;
- охорона здоров'я;
- поштові та інші послуги.

Безумовно, «Брекзит» дуже впливає на конкурентну правозастосовну практику ЄС. Залишається відкритим питання про розгляд заявок про злиття та поглинання за участю компаній з Великобританії, які подавалися на розгляд як у цій країні, так і на рівні ЄС, що підвищує витрати та ризики учасників угоди. Залишається відкритим питання, чи зможуть позивачі, враховуючи процес виходу Великобританії з ЄС, як і раніше, обирати цю країну як місце розгляду позову.

Повсякденна робота Директорату зосереджена на чотирьох основних напрямках:

- боротьба з неконкурентною поведінкою підприємств;
- контроль концентрації виробництва;

– контроль діяльності природних монополій та підприємств публічного сектору;

– контроль державної допомоги.

Крім того, Директорат відповідає за зовнішні зв'язки ЄС у сфері конкуренції та координує роботу Європейської мережі національних антимонопольних органів держав-членів ЄС.

Формально за юридичними нормами положення ДФЄС розподіляються на дві секції: положення, що застосовуються до підприємств (статті 101–106); та державна допомога (статті 107–109).

Стаття 103 ДФЄС уповноважує Раду Євросоюзу затверджувати відповідні регламенти і директиви, які необхідні для реалізації принципів, викладених у статтях 101 та 102, рішенням кваліфікованої більшості на пропозицію Комісії ЄС і після консультацій з Європейським парламентом. Стаття 105 ДФЄС уповноважує Комісію на пропозицію держави-члена або з власної ініціативи у співпраці і за підтримки національних компетентних органів держав-членів проводити розслідування випадків можливого порушення принципів, передбачених у статтях 101 та 102, У разі, якщо подібні порушення мають місце, Комісія ЄС пропонує відповідні заходи з метою їх припинення. Крім того, Комісія ЄС має право реєструвати такі порушення (вмотивоване рішення Комісії ЄС), оприлюднювати такі рішення та уповноважувати держави-члени вживати відповідних заходів для виправлення ситуації, умови і засоби реалізації яких вона визначає. Крім того, Комісія отримала право ухвалювати регламенти щодо тих категорій угод, стосовно яких Радою було ухвалено регламент чи директиву відповідно до п. «б» параграфа 2 ст. 103.

Джерелами правового регулювання правил конкуренції також є акти вторинного законодавства, які регулюють процедури імплементації принципів, що містяться у положеннях ДФЄС. Окрім регламентів та директив, до джерел конкурентного права Євросоюзу належать довідкові та інформаційні повідомлення Комісії ЄС, Керівні настанови Комісії ЄС та інші документи Комісії ЄС. Слід наголосити, що такі документи Комісії ЄС, хоча й не є обов'язковими до виконання і мають рекомендаційний характер, однак відіграють важливу практичну роль у застосуванні правил

конкуренції Судом ЄС, національними судами та національними антимонопольними органами. Такі акти є обов'язковими для Комісії ЄС під час здійснення нею адміністративних процедур.

При характеристиці джерел антимонопольного права Євросоюзу не можна не зупинитися на судових рішеннях. Рішення Суду ЄС відіграють надзвичайно важливу роль у становленні та розвитку конкурентного права Євросоюзу.

Варто виділити таку групу джерел як «м'яке» право Євросоюзу. Концепція «м'якого» права в Євросоюзі почала активно розвиватись з середини 90-х рр. XX ст., що пов'язано із заснуванням самого Євросоюзу. Прикладами таких актів «м'якого» права в антимонопольному праві Євросоюзу слугують Повідомлення Комісії стосовно співпраці Комісії з національними судами держав-членів щодо застосування ст.ст. 101 та 102 ДФЄС, Повідомлення Комісії стосовно доктрини *de minimis*, Повідомлення Комісії стосовно визначення відповідного ринку в цілях антимонопольного права Євросоюзу, Повідомлення Комісії – Керівні настанови щодо концепції впливу на торгівлю, Комюніке Комісії ЄС – Керівні настанови щодо застосування п. 3 ст. 81 Договору про заснування ЄС.

Характеризуючи джерела антимонопольного права Євросоюзу, не можна не зупинитися на судових рішеннях. Рішення Суду ЄС відіграють надзвичайно важливу роль у становленні та розвитку конкурентного права Євросоюзу. Відправним для подальшого розвитку конкурентного права ЄС вважається рішення Суду ЄС у справі 1966 р.: Суд визнав недійсним надання однієї єдиної компанії виняткових прав поширення продукції німецької фірми Грюндиг на французькому ринку.

Судові рішення приймаються після розгляду скарг щодо рішень Комісії, інституту, який наділений виконавчою владою і має нормотворчі та квазісудові повноваження.

Правила конкуренції в Євросоюзі охоплюють всі сектори економіки. Разом з тим, існують окремі спеціальні «моделі» їх застосування по відношенню до певних секторів. Спеціальні правила існують у таких секторах як енергетика, транспорт, сільське господарство, права інтелектуальної власності. Зокрема, відповідно до ст. 42 ДФЄС, положення глави щодо правил конкуренції

застосовуються до виробництва сільськогосподарських продуктів і торгівлі ними лише на засадах, встановлених Європарламентом і Радою в межах положень і відповідно до процедури, які передбачені у п. 2 ст. 43, і з урахуванням цілей, викладених у ст. 39. Це положення ДФЄС фактично, є передумовою створення спеціального режиму застосування правил конкуренції по відношенню до сільськогосподарських продуктів. Слід звернути увагу на те, що положення ст. 42 ДФЄС мають досить широкі «межі» тлумачення і, насправді, означають можливість створення спеціального режиму застосування у сфері сільського господарства як правил конкуренції, які застосовуються по відношенню до суб'єктів господарювання, так і по відношенню до тих правил, які визначають умови надання державної допомоги.

Конкурентне право ЄС, діючи безпосередньо на території країн всіх його членів, з одного боку, впливає на розвиток національного права, що сприяє його вдосконаленню, а з іншого – веде до уніфікації національних правових систем членів ЄС. Внаслідок цього створено єдину систему конкурентного права ЄС, що базується на загальних міжнародно-правових засадах та нормах для протидії монополізму, захисту економічних інтересів ЄС та його членів.

В конкурентному праві ЄС завдяки прецедентній практиці можна виділити наступні принципи:

- обов'язок членів Європейського Союзу не допускати монополістичну діяльність, що завдає шкоди економіці Європейського Союзу та економіці інших держав-членів входять;
- наднаціональний характер регулювання діяльності держав – членів Європейського Союзу у сфері конкурентного права;
- взаємодоповнюючу систему органів та судових установ, як національних, так і Європейського Союзу;
- взаємно врівноважуючу систему прав та обов'язків антимонопольних органів та суб'єктів, які здійснюють господарську діяльність на території держав – членів ЄС;
- розгалужену систему санкцій за порушення правил ЄС у сфері конкуренції;

– порядок оскарження рішень, прийнятих національними органами та органами ЄС, що контролюють дотримання норм антимонopolного права.

Дані принципи є ключовими для функціонування всього конкурентного права ЄС.

Торкаючись питання про місце конкурентного права у системі права ЄС можна відзначити таке. Конкурентне право є складовою права Європейського Союзу, інтеграційного права групи держав, що входять до Союзу, та однією з галузей загального права ЄС.

Право ЄС часто ділять на первинне, створене договорами про заснування ЄС, та вторинне, що утворилося в результаті рішень органів ЄС, які мали наднаціональний характер, а також рішення національних органів та судових установ країн – членів. Конкурентне право ЄС створювалося таким самим шляхом, тому більшість його норм є нормами вторинного права.

Питання до практичного заняття

1. Джерела права Європейського Союзу: поняття, особливості та проблеми термінології. «Правове надбання» (acquis) ЄС.
2. Класифікація джерел права ЄС. «Первинне» і «вторинне» право ЄС. Нормативні та індивідуальні правові акти ЄС.
3. Обов'язкові та рекомендаційні правові акти ЄС. Писані і неписані джерела права ЄС. Принципи права як джерело права ЄС.
4. Джерела первинного права ЄС про конкуренцію. Установчі договори ЄС. Співвідношення норм установчих договорів ЄС з національним правом держав-членів ЄС щодо встановлення правил конкуренції.
5. Джерела вторинного права ЄС про конкуренцію. Регламенти як засіб уніфікації правового регулювання та директиви як засіб гармонізації національного права держав-членів ЄС щодо конкуренції.
6. Індивідуальні акти ЄС як джерела конкурентного права ЄС.
7. Рекомендаційні акти ЄС у сфері конкурентної політики ЄС.
8. Рішення Суду ЄС як акти правотворчості і правозастосування конкурентного права.

Теми для самостійної роботи

1. Основні аспекти доктрини «*de minimis*» в контексті конкурентного права ЄС.
2. Аналіз «*soft law*» в сфері конкурентного права ЄС.

Теми есе

Використовуючи філософський метод пізнання – метод рефлексії як головний та інші загальнонаукові методи дослідити тему: «Вплив глобалізації на джерела конкурентного права ЄС», «Вплив міжнародних угод на конкурентне право ЄС».

Рекомендована література

1. Бакалінська О.О. Адаптація конкурентного законодавства України відповідно до Угоди про Асоціацію Україна-ЄС. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2017. № 5. С. 96–106.
2. Беяневич О. Механізми правового регулювання відносин, що виникають у сфері економічної конкуренції. Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України. 2003. № 3(6). С. 28–30.
3. Борисенко З. Конкурентна політика держави як фактор розвитку економіки України: монографія / З. Борисенко. К.: Таксон, 2004. 346 с.
4. Вишняков О.К. Ідентифікація права Європейського Союзу. Європейське право. 2012. № 1. С. 23–31.
5. Вовк Т.В. Система конкурентного законодавства Європейського Союзу. Правове регулювання правил конкуренції в Україні. Шляхи адаптації законодавства України / Т.В. Вовк, С.В. Перемот. Київ: РВА «Тріумф», 2006. 416 с.
6. Герасименко А.Г. Політика держави щодо злиття підприємств: напрямки реалізації і вдосконалення. Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України. К., 2004. № 4 (13). С. 16–21.
7. Гнатовський М.М. *Acquis communautaire* та створення загальноєвропейського правового простору. Український часопис міжнародного права. 2001. № 1. С. 67–73.
8. Економічна інтеграція України в Європейський Союз уклад. Роланд Айзен. – Т.: Економічна думка, 2003. 185 с.

9. Європейська інтеграція України: політико-правові проблеми / [В.П. Горбатенко, Л.А. Луць, В.С. Бігун та ін.; за ред. В.П. Горбатенка]. К.: Юридична думка, 2005. 329 с.
10. Європейське право: право Європейського Союзу: підручник: у трьох кн. / за заг. ред. В.І. Муравйова. К.: Ін Юре, 2015. Книга друга: Матеріальне право Європейського союзу / В.І. Муравйов, К.В. Смирнова, І.В. Влялько та ін. Ін Юре. 2015. 456 с.
11. Журик Ю.В. Антимонопольно-конкурентне право України: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2011. 272 с.
12. Забігайло В.К. Право України в контексті його апроксимації до права Європейського Союзу. Українсько-Європейський журнал міжнародного та порівняльного права. 2000. Т. 1. Вип. 1. С. 7–12.
13. Засць А.П. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС як пріоритет реалізації державної політики інтеграції України до Європейського Союзу. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2003. № 1. С. 93–100.
14. Костюченко Я.М. Правове регулювання співробітництва України та Європейського Союзу: монографія / Я.М. Костюченко. К.: LAT&K, 2011. 205 с.
15. Лук'янець В.С. Особливості правового регулювання конкуренції в державах-членах ЄС та США. Право України. 2007. № 3. С. 151–158.
16. Лук'янець В., Травнікова К. Зловживання домінуючим становищем за антимонопольним правом України та конкурентним правом ЄС: порівняльний аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2017. Вип. 43 (1). С. 169–171.
17. Мельниченко О. Антимонопольний комітет України і ОЕСР: на шляху партнерства. Конкуренція: Вісник Антимонопольного комітету України. К., 2009. № 3 (34). С. 2–4.
18. Можливі наслідки від імплементації положень майбутньої Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС та поглибленої зони вільної торгівлі як її головного компоненту: пам'ятка. К.: Представництво Європейської комісії в Україні, 2009. 89 с.

19. Основи права конкуренції Європейського Союзу та «європеїзація» конкуренційного права України: навч. посіб. / К. В. Смирнова. К.: ВПЦ «Київський університет», 2021. 223 с.
20. Перелигін Є. Правове регулювання економічної інтеграції в контексті укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Європейське право. 2012. № 2–4. С. 14–23.
21. Петруня Ю.Є. Риси конкурентного середовища та антимонопольне регулювання у сфері роздрібної торгівлі продовольчими товарами. Економічний нобелівський вісник. 2014. № 1 (7). С. 361–366.
22. Плетньова О. Особливості адаптації конкурентного законодавства України до законодавства ЄС. Право України. 2007. № 10. С. 69–74.
23. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: монографія: у 2 ч. / за ред. В. М. Гейця, А. А. Мазаракі. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. Ч. 1. 389 с.
24. Райлян О. Питання гармонізації українського конкурентного права із правом ЄС в контексті поглиблення Євроінтеграції. Науковий вісник Одеського національного економічного університету 2022, № 7 (296), с. 54–61.
25. Скордамалья В. Конкурентне право ЄС / В. Скордамалья, Н. Саниахметова, С. Мельник. К.: ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка, 2004. 240 с.
26. Смелік В. Правове регулювання відносин у сфері контролю за концентраціями в Європейському Союзі та Україні. Шляхи адаптації законодавства України / В. Смелік, С. Старосвіт, І. Макарчук; під ред. О. Мережка; Міністерство юстиції України. К., 2006. 119 с.
27. Смирнова К.В. Правове регулювання конкуренції в Європейському Союзі: теорія і практика: моногр. 2-ге вид., доп. Одеса: Фенікс, 2017. 490 с.
28. Шнирков О.І. Конкурентна політика Європейського Союзу: моногр. / О.І. Шнирков. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2003. 217 с.
29. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної

- енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 (Ратифікована 16.09.2014 р.). Офіційний вісник – 2014 р.– № 75, том 1, стор. 83. – Ст. 2125.
30. Регламент Комісії (ЄС) № 330/2010 від 20 квітня 2010 про застосування пункту 3 статті 101 Договору про функціонування Європейського Союзу до категорії вертикальних угод та узгоджених дій. URL: [eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ: L](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L).
 31. Commission Regulation № 316/2014 of 21 March 2014 on the application of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union to categories of technology transfer agreements. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT>
 32. Maher I. Competition Law Modernization: an Evolutionary Tale? The Evolution of EU Law / ed. by P. Graig, G. de Burca. Oxford: Oxford University Press, 2011. P. 717–742.
 33. Margrethe Vestager European Commission. URL: https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2014–2019/vestager_en.
 34. Perfect competition. URL: http://www.economicsonline.co.uk/Business_economics/Perfect_competition.html
 35. The EU gets new competition powers for the 21st century – 2008. URL: http://ec.europa.eu/comm/competition/publications/special/interview_monti.pdf.
 36. Treaty on the Functioning of the European Union. 2009. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>.

Case Law:

1. A Brasserie de Haecht v Consorts Wilkin-Janssen. European Court of Justice. 1967. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61967CJ0023>
2. Case Établissements Consten S.à.R.L. and Grundig-Verkaufs-GmbH v
3. Commission of the European Economic Community. 1966. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61964CJ0056>
4. Case of Bendenoun v. France. European Court of Human Rights. 1994. URL: http://www.menschenrechte.ac.at/orig/94_2/Bendenoun.pdf

5. Case NV Algemene Transporten Expeditie Onderneming van Gend& Loos v Netherlands Inland Revenue Administration. 1963. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61962CJ0026>.
6. Case Rewe-Zentral AG v Bundesmonopolverwaltung für Branntwein. 1979. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61978CJ0120>
7. Commission of the European Communities v Laboratoires pharmaceutiques Trenker SA. EU Court. 2001. URL: [http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en& num=C-459/00%20P\(R\)](http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en& num=C-459/00%20P(R))
8. European Commission v Alrosa Company Ltd. EU Court. 2010. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62007CJ0441>
9. Imperial Chemical Industries Ltd. v Commission of the European Communities. European Court of Justice. 1972. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61969CJ0048>
10. Howard J. Howard P. v. Commonwealth of Kentucky. 2004. URL: <https://law.justia.com/cases/kentucky/court-of-appeals/2004/2002-ca-001960.html>
11. Judgments of the Court of First Instance in Cases T56/99, T59/99, T61/99, T65/99 and T66/99 Marlines SA v Commission, Strintzis Lines Shipping SA v Commission, Minoan. EU Commission. 2003. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_CJE-03-114_en.htm
12. Metro SB-Großmärkte GmbH & Co. KG contra Comissão das Comunidades Europeias. EU Court. 1977. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PT/TXT/?uri=CELEX%3A61976CJ0026>
13. Plaumann & Co. contra Comissão da Comunidade Económica Europeia. EU Court. 1963. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX:61962CJ0025>
14. Srl Cilfit and Lanificio di Gavardo SpA v Ministry of Health. EU Court. 1982. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61981CJ0283>
15. Tetra Laval BV v European Commission. EU Court. 2010. URL: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-12/03>
16. The EU Microsoft Case. EU Court. 2007. URL: <https://www.law.kuleuven.be/apps/jura/public/art/44n4/straetemans.pdf>

ТЕМА 4: СУБ'ЄКТИ КОНКУРЕНТНОГО ПРАВА ЄС

Лекційні питання

1. Поняття «суб'єкта господарювання» в судовій практиці та законодавстві ЄС.
2. Справа Klaus Hofner and Fritz Elser v Macrotron GmbH та Polypropylene щодо визначення поняття «суб'єкта господарювання».
3. Доктрина єдиного економічного суб'єкта господарювання в рішеннях Суду ЄС.
4. Застосування концепції економічної діяльності у конкурентному праві ЄС.
5. Висновки по справі Akzo Nobel щодо незалежності юридичної особи, поняття «групи осіб».

Необхідність чіткого розуміння змістовного значення цього терміну «підприємство» обумовлена низкою спірних рішень, які приймає Європейська Комісія та Суд ЄС, оскільки саме «підприємство» згідно з європейським правом конкуренції є основним суб'єктом конкурентних відносин. Матеріальні норми права конкуренції ЄС не містять однозначного визначення того, що таке «підприємство».

У європейській юридичній теорії робилися неодноразові спроби дати вичерпне визначення того, що воно містить у чинному праві і що передбачає законодавець під цим терміном з метою законодавства про конкуренцію. Але однозначного та найчастіше використовуваного в європейській юридичній теорії та практиці визначення цього значення неможливо виявити.

Звісно ж, вирішення цього питання лежить у двох площинах – лінгвістичної і смислової (змістовної), – тобто, важливо розуміти яке значення це слово несе саме у праві конкуренції.

З формально-лінгвістичної точки зору, слово undertaking на українську мову перекладається як «підприємство». В англійській мові також можна підібрати й інші синоніми для цього слова: (компанія, підприємство), firm (фірма), enterprise (підприємство),

business (бізнес, підприємство). Ці синоніми так чи інакше асоціюються зі словом «підприємство» і вживання цих слів з цим же значенням можна виявити в ряді законів європейських держав. Наприклад, у праві Франції використовується слово *enterprise*, яке має таке ж значення, як і англійське слово *undertaking*.

Якщо говорити про смислове значення, яке має це слово, то слід зазначити, що під «підприємством» у європейському праві конкуренції розуміються як фізичні, і юридичні особи. Судом ЄС та Судом першої інстанції робилися неодноразові спроби виробити змістовне значення терміну «підприємство». Наприклад, ось одне з найперших ухвал, даних Судом ЄС, яке міститься у справі *Mannesman v. High Authority*:

«підприємство – це єдина організація особистих матеріальних і нематеріальних елементів, переданих автономній (самостійній) юридичній особі, яка має встановлену довгострокову економічну мету». Зрозуміло, що «підприємство» має володіти передбаченими законом правами та обов'язками для того, щоб повноцінно здійснювати взаємодію з іншими суб'єктами економічних відносин та виконання своїх функцій, котрим воно було створено.

Наведене вище визначення Суду ЄС набуло широкого застосування у судовій практиці за низкою винятків. Ця концепція, наприклад, не застосовується до держави при здійсненні ним своїх прямих функцій (за винятком виконання комерційних функцій), а також до організацій, які не ставлять за мету здійснення економічної діяльності або координацію такої діяльності. В останньому випадку, зокрема, може йтися про релігійні організації та об'єднання, а також про гуманітарні чи екологічні організації. Бути залученим до економічної діяльності – є обов'язковою і найголовнішою умовою, але отримання прибутку зовсім не є важливою умовою в зв'язку з цим.

Однак змістове значення цього терміну, що використовується для цілей конкурентного права, найбільш всеосяжно і більш вдало сформульовано в іншому рішенні Суду ЄС у справі *Hofner and Elser v. Macrotron GmbH case C-41/90 [1993] 4 CMLR306*: «концепція підприємства включає кожне утворення, залучене до еконо-

мічної діяльності, незалежно від юридичного статусу цього утворення/ об'єднання та способу його фінансування».

З цього судового рішення випливає, що будь-яка фізична особа так само як і юридична, може бути визнана, з метою врегулювання правил конкуренції, «підприємством» якщо вона має, той чи інший вплив на конкуренцію на відповідному (релевантному) ринку. Отже, Європейська Комісія буде враховувати не юридичний статус (організаційно-правову форму юридичної особи) суб'єкта економічної діяльності, а її вплив на ринок і економічну ситуацію, що склалася на ньому, і конкурентні відносини.

Практика Суду ЄС свідчить, що ключовим елементом у визначенні терміну підприємства є не організаційно-правова форма юридичної особи, а суть діяльності, яку вона здійснює. Слід зазначити, що справді у рішеннях Суду можна зустріти чимало фактів, коли фізична особа розглядалася як «підприємство» та щодо її дій на відповідному ринку приймалися обмеження чи накладалися штрафи. Так у справі UNITEL 78/516/EEC(1978) OJ L254/40 оперні співаки розглядалися як «підприємство» і цим підпадали під дію антимонопольного законодавства.

Також слід зазначити, що під дію європейського антимонопольного законодавства може потрапити діяльність і некомерційних організацій, і це означає, що саме існування та діяльність таких організацій також у певних випадках підпадає під термін «підприємство» навіть незважаючи на те, що за існуючими законами ЄС основною метою діяльності некомерційних організацій не може бути підприємницька діяльність з метою отримання прибутку. Вирішення питання про те, чи слід розглядати ту чи іншу некомерційну організацію як «підприємство» в аспекті порушень правил про конкуренцію, вирішуватиметься в кожному випадку окремо.

З огляду на рішення Суду у справах Macrotron та Commission v. Italy, під суб'єктом господарювання в розумінні конкурентного права Співтовариства слід розглядати будь-яку особу, фізичну або юридичну, (стандарт справи Macrotron) яка здійснює будь-яку діяльність, що підпадає під ознаки «економічної діяльності» в розумінні справи Commission v. Italy.

По-перше, з точки зору конкурентного права ЄС під «суб'єктом господарювання» слід розуміти будь-яку особу, яка здійснює економічну діяльність; критерій характеру діяльності є вирішальним і, здається, єдиним критерієм, присутність якого є достатньою підставою для віднесення деякої розглядуваної особи до суб'єктів господарювання в розумінні конкурентного права ЄС і, відповідно, для поширення на таку особу встановлених в конкурентному праві Співтовариства стандартів заборон та обмежень.

По-друге, ані організаційно-правова форма, ані юридичний статус (який визначається відповідно до внутрішнього законодавства країни походження розглядуваного суб'єкта господарювання) особи не мають юридичного значення для віднесення такої особи до суб'єктів господарювання в розумінні конкурентного права ЄС; ознаки форми та юридичного статусу можуть вимагати лише застосування «спеціальних» стандартів доведення того, що розглядувана особа є суб'єктом конкурентного права ЄС. Більше того, оскільки ознаки форми та юридичного статусу особи за своєю суттю є не більш ніж формально визначеними ознаками, їх юридичне значення (при визначенні того, чи є розглядувана особа суб'єктом конкурентного права ЄС) не може пересилити значення критерію «характеру поведінки». Відповідно, ознаки форми та юридичного статусу особи не можуть слугувати підставами звільнення такої особи від встановлених в конкурентному праві Співтовариства заборон.

Таким чином, не правовий статус особи, однак характер здійснюваної нею діяльності має значення для віднесення такої особи до суб'єктів конкурентного права ЄС.

Оскільки будь-яка діяльність, що полягає в пропонуванні товарів чи послуг на певному ринку є економічною діяльністю і, відтак, дає підставу класифікувати особу, яка її здійснює, в якості суб'єкта конкурентного права Співтовариства, концепція суб'єктів господарювання застосовується до будь-якої особи, фізичної чи юридичної, яка здійснює таку діяльність.

Для цілей визначення терміну «підприємство» також необхідно зазначити, що згідно з раніше чинним Регламентом № 17/62 та новим Регламентом № 1/2003, які разом встановлювали 10 про-

центний рівень контролю відповідного товарного ринку тим або іншим підприємством, мається на увазі, що одним «підприємством» вважається не тільки основне або головне підприємство, але також його дочірні підприємства міста і відділення, тобто підрахунок та встановлення розмір займаного ринку повинен здійснюватися з урахуванням сукупної частки, що займається на ринку всіх підприємств, що мають одночасно загальний економічний та організаційно-правовий взаємозв'язок.

Цей підхід запозичують і національні антимонопольні законодавства. Наприклад, британськими законодавцями, які також включили до Закону про конкуренцію 1998 року подібні положення, закріплені у вищезгаданих регламентах щодо методу підрахунку займаного відповідного ринку та визначення «підприємством».

Питання до практичного заняття

1. Поняття «суб'єкта господарювання» в судовій практиці та законодавстві ЄС.
2. Справа Klaus Hofner and Fritz Elser v Macrotron GmbH та Polypropylene щодо визначення поняття «суб'єкта господарювання».
3. Доктрина єдиного економічного суб'єкта господарювання в рішеннях Суду ЄС.
4. Застосування концепції економічної діяльності у конкурентному праві ЄС.
5. Висновки по справі Akzo Nobel щодо незалежності юридичної особи, поняття «групи осіб».

Теми для самостійної роботи

1. Роль громадських організацій та зацікавлених сторін у моніторингу та їх вплив на політику конкуренції в ЄС.
2. Співпраця антимонопольних органів держав-членів з Європейською Комісією у вирішенні справ, що стосуються конкурентного права.

Теми есе

Використовуючи філософський метод пізнання – метод рефлексії як головний та інші загальнонаукові методи дослідити

тему: «Роль Суду ЄС у вирішенні справ, пов'язаних з конкурентним правом», «Вплив рішень Суду ЄС на розвиток європейського конкурентного права».

Рекомендована література

1. Бегунський Л. Створення системи моніторингу та контролю за державною допомогою в Україні. Концепція, виклики та наслідки / Л. Бегунський. К.: Консорціум GTZ, 2010. 74 с.
2. Вовк Т.В. Система конкурентного законодавства Європейського Союзу. Правове регулювання правил конкуренції в Україні. Шляхи адаптації законодавства України / Т.В. Вовк, С.В. Перемот. Київ: РВА «Тріумф», 2006. 416 с.
3. Герасименко А.Г. Політика держави щодо злиття підприємств: напрямки реалізації і вдосконалення. Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України. К., 2004. № 4 (13). С. 16–21.
4. Гнатівський М.М. *Acquis communautaire* та створення загальноєвропейського правового простору. Український часопис міжнародного права. 2001. № 1. С. 67–73.
5. Горбатюк Я. Види та підстави юридичної відповідальності за зловживання монопольним (домінуючим) становищем на товарному ринку. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2017. № 3. С. 114–119.
6. Грудницький В. Припинення зловживання монопольним (домінуючим) становищем. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. Вип. 1 (2). С. 78–81.
7. Грудницький В. Удосконалення законодавства щодо поняття та видів зловживання монопольним (домінуючим) становищем. Форум права. 2014. № 4. С. 107–112.
8. Грудницький В. Характеристика видів зловживання монопольним (домінуючим) становищем. Право і суспільство. 2016. № 1. С. 100–105.
9. Гук Г. Зловживання монопольним (домінуючим) положенням в антимонопольному законодавстві європейського співтовариства та України. Молодий вчений. 2017. № 11. С. 856–859.
10. Гусенко О. Аналіз міжнародної конкурентоспроможності України в умовах Європейської інтеграції. Науковий вісник

Одеського національного економічного університету 2022, № 7 (296), с. 34–40.

11. Журик Ю.В. Антимонопольно-конкурентне право України: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2011. 272 с.
12. Забігайло В.К. Право України в контексті його апроксимації до права Європейського Союзу. Українсько-Європейський журнал міжнародного та порівняльного права. 2000. Т. 1. Вип. 1. С. 7–12.
13. Костюченко Я.М. Правове регулювання співробітництва України та Європейського Союзу: монографія / Я.М. Костюченко. К.: LAT&K, 2011. 205 с.
14. Лук'янець В.С. Особливості правового регулювання конкуренції в державах-членах ЄС та США. Право України. 2007. № 3. С. 151–158.
15. Лук'янець В., Травнікова К. Зловживання домінуючим становищем за антимонопольним правом України та конкурентним правом ЄС: порівняльний аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2017. Вип. 43 (1). С. 169–171.
16. Методика визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання, затв. розпорядженням Антимонопольного комітету України від 5 березня 2002 р. № 49-р. Офіційний вісник України. 2002. № 14.
17. Микієвич М.М. Вступ України в СОТ як етап інтеграції до Європейського Союзу: правові аспекти. Вісник Львівського університету. Серія: міжнародні відносини. 2004. Вип. 13. С. 70–75.
18. Моргунова Т.І. Юридична відповідальність за зловживанням монопольним (домінуючим) становищем на ринку // Право і суспільство. № 6. 2019. С. 129–134.
19. Основи права конкуренції Європейського Союзу та «європеїзація» конкуренційного права України: навч. посіб. / К.В. Смирнова. К.: ВПЦ «Київський університет», 2021. 223 с.
20. Перелігін Є. Правове регулювання економічної інтеграції в контексті укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Європейське право. 2012. № 2–4. С. 14–23.
21. Перемот С.В. Доктрина впливу в конкурентному праві України. Право України. 2012. № 3–4. С. 171–183.

22. Петруня Ю.Є. Риси конкурентного середовища та антимонопольне регулювання у сфері роздрібної торгівлі продовольчими товарами. Економічний нобелівський вісник. 2014. № 1 (7). С. 361–366.
23. Плетньова О. Особливості адаптації конкурентного законодавства України до законодавства ЄС. Право України. 2007. № 10. С. 69–74.
24. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: монографія: у 2 ч. / за ред. В. М. Гейця, А. А. Мазаракі. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. Ч. 1. 389 с.
25. Скордамалья В. Конкурентне право ЄС / В. Скордамалья, Н. Саниахметова, С. Мельник. К.: ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка, 2004. 240 с.
26. Смелік В. Правове регулювання відносин у сфері контролю за концентраціями в Європейському Союзі та Україні. Шляхи адаптації законодавства України / В. Смелік, С. Старосвіт, І. Марчук; під ред. О. Мережка; Міністерство юстиції України. К., 2006. 119 с.
27. Смирнова К.В. Правове регулювання конкуренції в Європейському Союзі: теорія і практика: моногр. 2-ге вид., доп. Одеса: Фенікс, 2017. 490 с.
28. Стахєєва Г.О. Контроль за концентраціями між суб'єктами господарювання в системі антимонопольного права Європейського Союзу: моногр. / Г.О. Стахєєва. Одеса: Фенікс, 2014. 224 с.
29. Швидка Т.І. Економічна конкуренція: сучасний стан законодавчого забезпечення та перспективи його модернізації: монографія / Т.І. Швидка Харків: Право, 2020. 376 с.
30. Шкляр С. Особливості практики в антимонопольному праві / С. Шкляр, О. Дякулич // LEX. Право і Закон, 2010, січень. С. 22–23.
31. Шнирков О.І. Конкурентна політика Європейського Союзу: моногр. / О.І. Шнирков. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2003. 217 с.
32. Регламент Комісії (ЄС) № 330/2010 від 20 квітня 2010 про застосування пункту 3 статті 101 Договору про функціонування Євро-

- пейського Союзу до категорії вертикальних угод та узгоджених дій. URL: eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ: L.
33. Commission Regulation № 316/2014 of 21 March 2014 on the application of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union to categories of technology transfer agreements. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT>
 34. Maher I. Competition Law Modernization: an Evolutionary Tale? The Evolution of EU Law / ed. by P. Graig, G. de Burca. Oxford: Oxford University Press, 2011. P. 717–742.
 35. Margrethe Vestager European Commission. URL: https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2014–2019/vestager_en.
 36. Perfect competition. URL: http://www.economicsonline.co.uk/Business_economics/Perfect_competition.html.
 37. The EU gets new competition powers for the 21st century – 2008. URL: http://ec.europa.eu/comm/competition/publications/special/interview_monti.pdf.
 38. Treaty on the Functioning of the European Union. 2009. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>.

Case Law:

1. A Brasserie de Haecht v Consorts Wilkin-Janssen. European Court of Justice. 1967. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61967CJ0023>
2. Case Établissements Consten S.à.R.L. and Grundig-Verkaufs-GmbH v
3. Commission of the European Economic Community. 1966. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61964CJ0056>
4. Case of Bendenoun v. France. European Court of Human Rights. 1994. URL: http://www.menschenrechte.ac.at/orig/94_2/Bendenoun.pdf
5. Case NV Algemene Transporten Expeditie Onderneming van Gend& Loos v Netherlands Inland Revenue Administration. 1963. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61962CJ0026>.

6. Case Rewe-Zentral AG v Bundesmonopolverwaltung für Branntwein. 1979. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61978CJ0120>
7. Commission of the European Communities v Laboratoires pharmaceutiques Trenker SA. EU Court. 2001. URL: [http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-459/00%20P\(R\)](http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-459/00%20P(R))
8. European Commission v Alrosa Company Ltd. EU Court. 2010. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62007CJ0441>
9. GlaxoSmithKline Services Unlimited v Commission of the European Communities (C-501/06 P) and Commission of the European Communities v GlaxoSmithKline Services Unlimited (C-513/06 P) v Committee. EU Court. 2009. URL: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-501/06>
10. Imperial Chemical Industries Ltd. v Commission of the European Communities. European Court of Justice. 1972. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61969CJ0048>
11. Wouters J. C. J., Savelbergh J.W. and Price Waterhouse Belastingadviseurs BV v Algemene Raad van de Nederlandse Orde van Advocaten. European Court. 2002. URL: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?&num=C-309/99>
12. Howard J. Howard P. v. Commonwealth of Kentucky. 2004. URL: <https://law.justia.com/cases/kentucky/court-of-appeals/2004/2002-ca-001960.html>
13. Judgments of the Court of First Instance in Cases T56/99, T59/99, T61/99, T65/99 and T66/99 Marlines SA v Commission, Strintzis Lines Shipping SA v Commission, Minoan. EU Commission. 2003. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_CJE-03-114_en.htm
14. Metro SB-Großmärkte GmbH & Co. KG contra Comissão das Comunidades Europeias. EU Court. 1977. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PT/TXT/?uri=CELEX%3A61976CJ0026>
15. Plaumann & Co. contra Comissão da Comunidade Económica Europeia. EU Court. 1963. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX:61962CJ0025>
16. Srl Cilfit and Lanificio di Gavardo SpA v Ministry of Health. EU Court. 1982. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61981CJ0283>

17. Tetra Laval BV v European Commission. EU Court. 2010. URL: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-12/03>
18. The EU Microsoft Case. EU Court. 2007. URL: <https://www.law.kuleuven.be/apps/jura/public/art/44n4/straetemans.pdf>

ТЕМА 5: ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «УГОДИ» ТА «УЗГОДЖЕНИХ ДІЙ» У КОНКУРЕНТНОМУ ПРАВІ ЄС

Лекційні питання

1. Концепція «угоди» в розумінні Статті 101 Договору. Тлумачення «угоди» у справі Quinine [1969].
2. Концепція узгоджених дій у конкурентному праві ЄС: нормативне та судове визначення.
3. Висновки суду по справі Dyestuffs [1972] та Polypropylene [1991] щодо критеріїв узгоджених дій.
4. Регламент Комісії (ЄС) № 2790/1999 щодо застосування Статті 81(3) Договору до категорій вертикальних угод та узгоджених дій.
5. Регламент Комісії № 1/2003 щодо застосування ст. 101 і 102 Договору про функціонування ЄС.

Практика, яка склалася протягом кількох останніх десятиріч, підтверджує, що негативним проявом розвитку ринкової економіки є поведінка підприємців, яка дає змогу різноманітними узгодженими методами обмежити або усунути дію конкуренції та забезпечити для учасників цього узгодження максимальні переваги щодо решти суб'єктів, які функціонують на релевантному ринку. Відповідно до конкурентного права ЄС ці правопорушення підпадають під заборону ст. 101 (81) Договору про функціонування Європейського Союзу.

Стаття 101 ДФЕС забороняє будь-які угоди між підприємствами, будь-які рішення об'єднань підприємств та будь-які узгоджені дії, які могли б впливати на торговельні відносини між державами-членами Європейського Союзу і які мають на меті чи

результат створення перешкод для конкуренції в рамках внутрішнього ринку ЄС, а також її обмеження чи спотворення. При цьому під заборону підпадають угоди:

а) ціни купівлі-продажу, що прямо чи опосередковано фіксують, або інші умови торгівлі;

б) обмежування чи контроль виробництва, ринки збуту, технічного розвитку чи інвестицій;

в) розподіл ринків або джерел постачання;

г) застосування до торгових партнерів нерівні умови, ставлячи їх у невідгідні конкурентні умови;

д) зобов'язання контрагентів брати він додаткові зобов'язання, які пов'язані характером з предметом таких договорів.

Розглядаючи докладніше положення статті 101 ДФЕС, важливо дати визначення таких правових категорій як «підприємство» та «угода».

Дані поняття були відображені ні в установчих документах, ні в регламентах, але вони були визначені судовою практикою. «Суд Європейських спільнот розглядає поняття підприємства як економічну спільність, що складається із сукупності людських, матеріальних та нематеріальних ресурсів, здатну порушити законодавство про конкуренцію ЄС. При цьому найважливішим для Суду є юридичний (правоздатність), а економічний критерій: здатність брати участь у економічній діяльності».

Деякі дослідники відмічають різницю, проведену Судом ЄС, щодо понять «підприємство» та «юридична особа»: «це можуть бути і торгові товариства, і товариства, і представники вільних професій (юристи, інженери, архітектори та ін.) та їх об'єднання, оскільки вони залучені в економічну діяльність, та підприємства публічного сектору економіки, якщо на них не поширюються спеціальні норми права ЄС, та навіть країни-учасниці ЄС». У різні часи під термін «підприємство» підпадали фізичні особи, товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, корпорації, трести, благодійні організації, тощо.

Суб'єктом також може бути визнано державний орган. У 1991 році у рішенні у справі *Klaus Höfner and Fritz Elser v Macrotron GmbH* 20 Суд ЄС щодо державного органу зайнятості визначив,

що термін «підприємство» охоплює всіх осіб, які здійснюють господарську діяльність, незалежно від правового статусу суб'єкта та того, яким чином вона фінансується. Через 2 роки Суд ЄС у рішенні по об'єднаних справах *Poucet and Pistre* вказав на різницю між економічною діяльністю як такою та економічною діяльністю, яка не має на меті отримання прибутку. Суд ЄС зокрема визначив, що «організації, які беруть участь у діяльності державної системи соціального забезпечення виконують виключно соціальну функцію та не є комерційними. Згодом Суд ЄС визначив характерні риси економічної діяльності за змістом статті 101 ДФЕС:

- (i) надання товарів та послуг,
- (ii) здатність виступати як підприємство, що отримує прибуток.

Після рішення у справах *Poucet and Pistre* перед Судом ЄС постала потреба в уточненні визначення економічної діяльності. У справі *Fenín* заявник вимагав визнати органом управління іспанської національної системи охорони здоров'я як підприємство. Цей орган займався закупівлею медичного обладнання, у тому числі й у заявника у справі об'єднання підприємств *Fenín*, який виступив як заявник. На думку заявника, закупівельна діяльність є економічною діяльністю, отже, орган системи охорони здоров'я має бути визнаний підприємством навіть попри статус органу, який здійснює соціальну функцію. Суд ЄС у своїх міркуваннях зазначив, що тільки діяльність, що полягає у наданні товарів чи послуг на даному ринку, повинна вважатися характерною рисою економічної діяльності, не визнавши тим самим орган управління системи охорони здоров'я Іспанії підприємством за змістом положень ДФЕС.

У ухвалі у справі *Albany* Суд ЄС виробив новий критерій економічної діяльності. Компанія *Albany International* (далі – *Albany*) звернулася до суду Нідерландів зі скаргою на дії галузевого пенсійного фонду *Bedrijfspensioenfonds* (далі – *BPW*), який відхилив запит *Albany* про відмову від користування його послугами. У той час законодавство Нідерландів передбачало триланкову пенсійну систему: базова пенсія, що надається державою; додаткова пенсія, яка надається галузевим фондом; індивідуальне страхування, яке надається на добровільній основі. У певний час умови галузевого

пенсійного фонду та страхової компанії стали дублювати один одного і компанія Albany прийняла рішення відмовитися від послуг галузевого фонду. BPW відхилив запит Albany, яка надалі звернулася до суду Нідерландів зі скаргою на порушення фондом конкурентного законодавства. BPW, посилаючись на рішення щодо Poucet and Pistre, стверджував, що він є організацією, що здійснює соціальні функції, в наслідок чого фонд підпадає під визначення підприємства. Суд ЄС встановив, що пенсійний галузевий фонд самостійно визначав суму внесків та допомоги, а також діяв за принципом капіталізації. Розмір виплат залежав від успішності результатів інвестиційної діяльності BPW. Таким чином, незважаючи на здійснення соціальних функцій, галузевий пенсійний фонд визнано підприємством за змістом конкурентного законодавства ЄС.

Дочірнє підприємство може бути визнано самостійним суб'єктом у разі, якщо воно має можливість, незалежно від головної організації, визначати власні ціни та маркетингову політику.

Наявність угоди є обов'язковою умовою для застосування статті 101 ДФЕС. Поняття «угоди» в даному контексті має досить широке тлумачення: допускаються як письмові, і усні угоди. Також часто зустрічаються різні форми неформальних угод. Це може бути, наприклад, обмін електронними листами або інша форма, яка дозволяє підприємствам визначити умови угоди та взаємну згоду».

Положення статті 101 ДФЕС торкаються таких угод, які могли б впливати на торговельні відносини між державами-членами Європейського союзу. Комісія має компетенцію з проведення розглядів щодо угод, дія яких поширюється на територію більш ніж однієї держави-члена ЄС. В свою чергу національні антимонопольні відомства мають компетенцію з стосовно угод, дія яких не виходить за межі території однієї держави. При цьому зазначене формулювання неправильно розуміти як «зачіпаючу територію більш ніж однієї держави».

У справі *Vereeniging van Cementhandelaren* Суд ЄС наголосив, незважаючи на те, що дії винного підприємства поширювалися лише на територію Нідерландів, угоду, «що поширюється на те-

риторію держави-члена за своєю природою посилює економічну роздробленість ринків на національній основі», торкаючись цим кілька держав.

Варто зазначити, що під юрисдикцію ЄС підпадають також підприємства, розташовані в державах, які не входять до ЄС, але мають вплив на торгівлю між державами-членами Європейського Союзу.

Положення частини 1 статті 101 ДФЕС не застосовуються до будь-яких угод або категоріям угод, прийнятих підприємствами, рішенням чи категоріям рішень, прийнятих об'єднаннями підприємств, а також до будь-якої погодженої практики чи категорії такої практики, які сприяють покращенню виробництва або розподілу товарів або сприяють технічному або економічному прогресу, і не накладають на підприємства якихось обмежень, які не є необхідними для досягнення цих цілей, а також не надають цим підприємствам можливість захищати від конкуренції щодо значної частини продукції.

Обмежувальна ділова практика/діяльність підприємств: практика розвитку сучасних економічних відносин показує, що для досягнення мети підвищення прибутку незаконним шляхом, тобто у цьому випадку – шляхом обмеження чи спотворення конкурентних відносин, суб'єктам економічних відносин – підприємствам зовсім не обов'язково вступати у формальні відносини договірні відносини між собою. Ефект фінансово-економічної концентрації може бути досягнутий без будь-яких зовнішніх правових атрибутів чи елементів (доказів). В цьому, власне, і полягає вся складність питання щодо встановлення факту порушення антимонопольного законодавства шляхом здійснення узгоджених, обмежувальних процесів.

Термін «обмежувальна торговельна практика підприємств» у європейське право конкуренції прийшов із антимонопольного законодавства США. Справа в тому, що на момент розробки Римського договору в 1957 році, жодна з майбутніх держав-членів ЄС у своєму національному антимонопольному законодавстві не містила такого поняття чи визначення. Більше того, навіть судова

практика цих держав не знала прикладів чи випадків розгляду подібних справ та винесення будь-яких рішень щодо них.

Навіть, незважаючи на появу цього терміну у Римському договорі 1957 року, перше судове рішення та досить обмежене його тлумачення з'явилося в європейській судовій практиці лише 1972 року у справі *Imperial Chemical Industries v. Commission (Dyestuffs)*. Включення цього терміну до Римського договору 1957 року, без сумніву, може бути пов'язане з впливом антитрестівського законодавства США, де концепція «обмежувальна торговельна практика» була відома, як стосовно горизонтальних, так і вертикальних угод.

Також відомі випадки, коли Європейська Комісія у своїх рішеннях робила посилання судові рішення федеральних судів США. Наприклад, справа *Dyestuffs v. Комісія*.

Як і у випадку з поняттям «угода» термін «обмежувальна ділова практика» досить широко трактується в європейській теорії права конкуренції. Понад те, форма угоди чи практики менш важливою, ніж економічний ефект, який виявляється ринку. Формальний підхід не допоможе досягненню цілей, які переслідує право у зв'язку з цим.

Практика застосування ст. 101 (81) ДФЄС дає змогу також виокремити ще кілька ознак, серед яких особливо слід відзначити необхідність урахування доктрини *de minimis*. Положення цього правила є наслідком адміністративних і судових прецедентів, що були узагальнені в Комюніке Комісії про угоди невеликого значення, які суттєво не обмежують конкуренцію згідно з параграфом 1 ст. 81 Договору про заснування Європейського Співтовариства (*de minimis*). У цілому Комісія дотримується думки, що угоди між підприємствами, які впливають на торгівлю між державами-членами, суттєво не обмежують конкуренцію в межах значення ст. 81(1) ДзЄС (ст. 101 ДФЄС):

а) якщо сукупна частка ринку, якою володіють сторони угоди, не перевищує 10% на будь-якому з відповідних ринків, що перебувають під впливом угоди, якщо угоду вчинено між підприємствами, які є дійсними або потенційними конкурентами на будь-якому з цих ринків (угоди між конкурентами);

б) якщо частка ринку, якою володіє кожна зі сторін угоди, не перевищує 15% на будь-якому з відповідних ринків, що перебувають під впливом угоди, які не є дійсними або потенційними конкурентами на будь-якому з цих ринків (угоди між неконкурентами). У випадках, коли складно кваліфікувати угоду як угоду між конкурентами або угоду між неконкурентами, застосовується поріг у 10%. Крім того, правила цієї доктрини також діють щодо інших окремих випадків або відповідної практики підприємств та/або економічної ситуації на релевантних ринках.

Питання до практичного заняття

1. Концепція «угоди» в розумінні Статті 101 Договору. Тлумачення «угоди» у справі Quinine [1969]
2. Концепція узгоджених дій у конкурентному праві ЄС: нормативне та судове визначення
3. Висновки суду по справі Dyestuffs [1972] та Polypropylene [1991] щодо критеріїв узгоджених дій
4. Регламент Комісії (ЄС) № 2790/1999 щодо застосування Статті 81(3) Договору до категорій вертикальних угод та узгоджених дій
5. Регламент Комісії № 1/2003 щодо застосування ст. 101 і 102 Договору про функціонування ЄС.

Теми для самостійної роботи

1. Санкції за порушення ст. 101 ДФЄС. Наслідки порушень антимонопольного законодавства ЄС.
2. Судова практика Суду ЄС щодо застосування ст. 101 ДФЄС.

Теми есе

Використовуючи науковий метод – формально-юридичний як головний та інші загальнонаукові методи написати есе на тему: «Доктрина єдиного економічного суб'єкта господарювання у рішеннях Суду ЄС».

Рекомендована література

1. Бакалінська О.О. Адаптація конкурентного законодавства України відповідно до Угоди про Асоціацію Україна-ЄС.

- Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2017. № 5. С. 96–106.
2. Бегунський Л. Створення системи моніторингу та контролю за державною допомогою в Україні. Концепція, виклики та наслідки / Л. Бегунський. К.: Консорціум GTZ, 2010. 74 с.
 3. Борисенко З. Конкурентна політика держави як фактор розвитку економіки України: монографія / З. Борисенко. К.: Таксон, 2004. 346 с.
 4. Вишняков О. К. Ідентифікація права Європейського Союзу. Європейське право. 2012. № 1. С. 23–31.
 5. Вовк Т. В. Система конкурентного законодавства Європейського Союзу. Правове регулювання правил конкуренції в Україні. Шляхи адаптації законодавства України / Т. В. Вовк, С. В. Перемот. Київ: РВА «Тріумф», 2006. 416 с.
 6. Герасименко А. Г. Політика держави щодо злиття підприємств: напрямки реалізації і вдосконалення. Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України. К., 2004. № 4(13). С. 16–21.
 7. Гнатівський М. М. *Acquis communautaire* та створення загальноєвропейського правового простору. Український часопис міжнародного права. 2001. № 1. С. 67–73.
 8. Горбатюк Я. Види та підстави юридичної відповідальності за зловживання монопольним (домінуючим) становищем на товарному ринку. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2017. № 3. С. 114–119.
 9. Грудницький В. Припинення зловживання монопольним (домінуючим) становищем. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. Вип. 1 (2). С. 78–81.
 10. Грудницький В. Удосконалення законодавства щодо поняття та видів зловживання монопольним (домінуючим) становищем. Форум права. 2014. № 4. С. 107–112.
 11. Грудницький В. Характеристика видів зловживання монопольним (домінуючим) становищем. Право і суспільство. 2016. № 1. С. 100–105.
 12. Гук Г. Зловживання монопольним (домінуючим) положенням в антимонопольному законодавстві європейського співтовариства та України. Молодий вчений. 2017. № 11. С. 856–859.

13. Гусенко О. Аналіз міжнародної конкурентоспроможності України в умовах Європейської інтеграції. Науковий вісник Одеського національного економічного університету 2022, № 7 (296), с. 34–40.
14. Журик Ю.В. Антимонопольно-конкурентне право України: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2011. 272 с.
15. Забігайло В.К. Право України в контексті його апроксимації до права Європейського Союзу. Українсько-Європейський журнал міжнародного та порівняльного права. 2000. Т. 1. Вип. 1. С. 7–12.
16. Каштанов О.С. Правовий захист від антиконкурентних дій в економічній конкуренції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / Каштанов Олександр Сергійович; Одеська національна юридична академія. О., 2005. 213 с.
17. Лук'янець В.С. Особливості правового регулювання конкуренції в державах-членах ЄС та США. Право України. 2007. № 3. С. 151–158.
18. Лук'янець В., Травнікова К. Зловживання домінуючим становищем за антимонопольним правом України та конкурентним правом ЄС: порівняльний аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2017. Вип. 43 (1). С. 169–171.
19. Методика визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання, затв. розпорядженням Антимонопольного комітету України від 5 березня 2002 р. № 49-р. Офіційний вісник України. 2002. № 14.
20. Микієвич М.М. Правове регулювання етапів співробітництва між Україною та Європейським Союзом. Держава і право. 1997. Вип. 1. С. 128–132.
21. Можливі наслідки від імплементації положень майбутньої Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС та поглибленої зони вільної торгівлі як її головного компоненту: пам'ятка. К.: Представництво Європейської комісії в Україні, 2009. 89 с.
22. Моргунова Т.І. Юридична відповідальність за зловживанням монопольним (домінуючим) становищем на ринку. Право і суспільство. № 6. 2019. С. 129–134.

23. Основи права конкуренції Європейського Союзу та «європеїзація» конкуренційного права України: навч. посіб. / К. В. Смирнова. К.: ВПЦ «Київський університет», 2021. 223 с.
24. Перелигін Є. Правове регулювання економічної інтеграції в контексті укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Європейське право. 2012. № 2–4. С. 14–23.
25. Петруня Ю. Є. Риси конкурентного середовища та антимонопольне регулювання у сфері роздрібної торгівлі продовольчими товарами. Економічний нобелівський вісник. 2014. № 1 (7). С. 361–366.
26. Плетньова О. Особливості адаптації конкурентного законодавства України до законодавства ЄС. Право України. 2007. № 10. С. 69–74.
27. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: монографія: у 2 ч. / за ред. В. М. Гейця, А. А. Мазаракі. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. Ч. 1. 389 с.
28. Райлян О. Питання гармонізації українського конкурентного права із правом ЄС в контексті поглиблення Євроінтеграції. Науковий вісник Одеського національного економічного університету 2022, № 7 (296), с. 54–61.
29. Скордамалья В. Конкурентне право ЄС / В. Скордамалья, Н. Саниахметова, С. Мельник. К.: ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка, 2004. 240 с.
30. Смелік В. Правове регулювання відносин у сфері контролю за концентраціями в Європейському Союзі та Україні. Шляхи адаптації законодавства України / В. Смелік, С. Старосвіт, І. Макарчук; під ред. О. Мережка; Міністерство юстиції України. К., 2006. 119 с.
31. Смирнова К. В. Правове регулювання конкуренції в Європейському Союзі: теорія і практика: моногр. 2-ге вид., доп. Одеса: Фенікс, 2017. 490 с.
32. Стахєєва Г. О. Контроль за концентраціями між суб'єктами господарювання в системі антимонопольного права Європейського Союзу: моногр. / Г. О. Стахєєва. Одеса: Фенікс, 2014. 224 с.
33. Швидка Т. І. Економічна конкуренція: сучасний стан законодавчого забезпечення та перспективи його модернізації: монографія / Т. І. Швидка Харків: Право, 2020. 376 с.

34. Шкляр С. Особливості практики в антимонопольному праві / С. Шкляр, О. Дякулич. LEX. Право і Закон, 2010, січень. С. 22–23.
35. Шнирков О.І. Конкурентна політика Європейського Союзу: моногр. / О.І. Шнирков. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2003. 217 с.
36. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 (Ратифікована 16.09.2014 р.). Офіційний вісник – 2014 р.– № 75, том 1, стор. 83. – Ст. 2125.
37. Регламент Комісії (ЄС) № 330/2010 від 20 квітня 2010 про застосування пункту 3 статті 101 Договору про функціонування Європейського Союзу до категорії вертикальних угод та узгоджених дій. URL: [eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ: L](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L).
38. Commission Regulation № 316/2014 of 21 March 2014 on the application of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union to categories of technology transfer agreements. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT>
39. Maher I. Competition Law Modernization: an Evolutionary Tale? The Evolution of EU Law / ed. by P. Graig, G. de Burca. Oxford: Oxford University Press, 2011. P. 717–742.
40. Margrethe Vestager European Commission. URL: https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2014–2019/vestager_en.
41. Monti G. EC Competition Law / G. Monti. Cambridge: Cambridge Press, 2007. 566 p. Peer reviews URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1024>.
42. Perfect competition. URL: http://www.economicsonline.co.uk/Business_economics/Perfect_competition.html.
43. The EU gets new competition powers for the 21st century – 2008. URL: http://ec.europa.eu/comm/competition/publications/special/interview_monti.pdf.
44. Treaty on the Functioning of the European Union. 2009. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>.

Case Law:

1. A Brasserie de Haecht v Consorts Wilkin-Janssen. European Court of Justice. 1967. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61967CJ0023>
2. Case Établissements Consten S.à.R.L. and Grundig-Verkaufs-GmbH v
3. Commission of the European Economic Community. 1966. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61964CJ0056>
4. Case of Bendenoun v. France. European Court of Human Rights. 1994. URL: http://www.menschenrechte.ac.at/orig/94_2/Bendenoun.pdf
5. Case NV Algemene Transporten Expeditie Onderneming van Gend& Loos v Netherlands Inland Revenue Administration. 1963. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61962CJ0026>.
6. Case Rewe-Zentral AG v Bundesmonopolverwaltung für Branntwein. 1979. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61978CJ0120>
7. Commission of the European Communities v Laboratoires pharmaceutiques Trenker SA. EU Court. 2001. URL: [http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en& num=C-459/00%20P\(R\)](http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en& num=C-459/00%20P(R))
8. European Commission v Alrosa Company Ltd. EU Court. 2010. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62007CJ0441>
9. GlaxoSmithKline Services Unlimited v Commission of the European Communities (C-501/06 P) and Commission of the European Communities v GlaxoSmithKline Services Unlimited (C-513/06 P) and European Association of Euro Pharmaceutical Companies (EAEPIC) v Committee. EU Court. 2009. URL: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en& num=C-501/06>
10. Imperial Chemical Industries Ltd. v Commission of the European Communities. European Court of Justice. 1972. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61969CJ0048>
11. Wouters J. C. J., Savelbergh J.W. and Price Waterhouse Belastingadviseurs BV v Algemene Raad van de Nederlandse Orde

- van Advocaten. European Court. 2002. URL: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-309/99>
12. Howard J. Howard P. v. Commonwealth of Kentucky. 2004. URL: <https://law.justia.com/cases/kentucky/court-of-appeals/2004/2002-ca-001960.html>
 13. Judgments of the Court of First Instance in Cases T56/99, T59/99, T61/99, T65/99 and T66/99 *Marlines SA v Commission, Ventouris Group Enterprises SA v Commission, Adriatica di Navigazione SpA v Commission, Strintzis Lines Shipping SA v Commission, Minoan*. EU Commission. 2003. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_CJE-03-114_en.htm
 14. *Metro SB-Großmärkte GmbH & Co. KG contra Comissão das Comunidades Europeias*. EU Court. 1977. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PT/TXT/?uri=CELEX%3A61976CJ0026>
 15. *Plaumann & Co. contra Comissão da Comunidade Económica Europeia*. EU Court. 1963. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX:61962CJ0025>
 16. *Srl Cilfit and Lanificio di Gavardo SpA v Ministry of Health*. EU Court. 1982. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61981CJ0283>
 17. *Tetra Laval BV v European Commission*. EU Court. 2010. URL: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-12/03>
 18. *The EU Microsoft Case*. EU Court. 2007. URL: <https://www.law.kuleuven.be/apps/jura/public/art/44n4/straetemans.pdf>

ТЕМА 6: ЗЛОВЖИВАННЯ ДОМІНУЮЧИМ СТАНОВИЩЕМ НА РИНКУ ЄС

Лекційні питання

1. Нормативне визначення наявності домінуючого становища (географічний, товарний, темпоральні умови та аспект взаємозмінності товару)
2. Визначення зловживання домінуючого становища та його складові у судовій практиці ЄС

3. Юридичні критерії для визначення «домінуючого положення» по справі Hoffmann-La Roche [1979] та по справі United Brands [1978]
4. Концепція колективного домінування на ринку ЄС
5. Керівні засади Комісії ЄС щодо зловживання домінуючим становищем та застосування ст. 102 ДФЄС.

Тенденція до утворення монополій виступає закономірним наслідком конкурентної боротьби в умовах ринкових відносин. На рубежі XIX–XX ст. ст. вперше в найбільш гострій формі виявилися проблеми, пов'язані з процесом загального переходу від економіки вільної конкуренції до переважно монополістичної економіки.

Економічна наука визнає, що монополізм – об'єктивна тенденція у розвитку сучасного ринкового господарства, яка не виключає, однак, конкуренції. Перед економічною наукою і практикою постає завдання визначення негативних проявів у розвитку монополій і підтримки умов для розвитку конкуренції. З цією метою в економічній літературі здійснюється спроба розрізнення понять «монополія» і «монополізація». Таке розмежування є важливим для здійснення антимонопольної політики. При чому на це наголошує й Ж. Тіроль, який обґрунтовує необхідність спеціального правового регулювання тих секторів економіки, де склалася монополістична активність його учасників.

Монополія як така не може бути визнана незаконною, оскільки монопольне становище на ринку може бути завойоване легальним шляхом на основі підвищення продуктивності праці з використанням нововведень і т.д. У кінцевому рахунку конкуренція в сучасній ринковій економіці існує тільки у формі монополістичної конкуренції. Поняття ефективної, тобто нецінової, конкуренції передбачає поєднання певних елементів конкуренції і монополії. Саме монополістична конкуренція, під якою розуміється конкуренція нових продуктів, технологій, способів організації виробництва в умовах стабільних цін, здатна підвищити ефективність діяльності підприємств та якість товарів, що поставляються споживачам.

Поняття «монополізація» було вперше введено в американське антимонопольне право при підготовці Закону Шермана (1890 р.). Стурбовані зловживаннями трестів, усвідомлюючи при цьому, що їх діяльність часто призводить до економії внаслідок масштабів виробництва і вигоди для споживачів, автори Закону Шермана внесли в текст лише заборону на монополізацію. Під цим терміном законодавці розуміли активні дії, спрямовані на досягнення монопольної влади і зловживання цією владою, які здійснюються за рахунок отримання найвищих показників економічної ефективності. Однак, на сьогодні більшої актуальності набуває необхідність визначення та правового аналізу виключень із загальної заборони, навіть в тому ж американському законодавстві. Так, в доктрині США відомим є принцип *per se illegal*, відповідно до якого визначається як незаконний будь-який горизонтальний договір незалежно від можливого позитивного ефекту. Причому досить цікавим є той факт, що в швейцарському законодавстві, не дивлячись на сприйнятність в ньому європейської моделі «незабороненої» монополізації та контролю за недопущенням зловживанням домінуючим становищем, передбачений аналогічний принцип. Так само, можна навести приклад національного законодавства Німеччини, де також гармонійно діють два принципи: принцип заборони монополії (як в США) й принцип контролю за монополістичною практикою (як в більшості держав – членів ЄС).

Юрисдикція щодо контролю за концентраціями в ЄС, яку Комісія отримала без внесення змін до установчих договорів, обґрунтовувалась факторами можливого зловживання домінуючим становищем в результаті структурних змін на ринку, що тягне за собою домінування (про даний вид юрисдикції Комісії буде вестися мова в наступному розділі даного дослідження).

Конкурентна політика ЄС розглядає протидію антиконкурентним домовленостям та протидію зловживанню домінуючим становищем як органічні та взаємодоповнюючі елементи правового регулювання конкуренції на внутрішньому ринку

При цьому заборонені дії та зловживання домінуючим становищем ведуть до обмеження конкуренції, однаково негативно

впливають на внутрішній ринок, мають спільні форми прояву та впливу й мають однакові наслідки відповідно до Регламенту 1/2003.

Разом із тим, варто навести відмінні риси між правовим регулюванням антиконкурентних дій (відповідно до ст. 101 ДФЄС) та регулюванням при зловживанні домінуючим становищем (ст. 102 ДФЄС). Антиконкурентні дії, як правило, є результатом укладання угод (правочинів) різних підприємств, тоді як зловживання домінуючим становищем може мати місце й одноосібно (з боку одного підприємства), не виключаючи колективних дій. По-друге, достатньою ознакою угоди вважається значний вплив її на внутрішній ринок ЄС, тоді як критерії домінуючого становища є набагато жорсткішими та більш деталізованими. Й, по-третє, правове регулювання антиконкурентних дій передбачає можливість застосування винятків із встановлених заборон, тоді як в механізмах регулювання зловживання домінуючим становищем такі виключення відсутні. Таким чином, правова сфера цих двох інститутів антимонопольного права є відмінною. Однак, при цьому, якщо підприємство, що займає домінуюче становище, укладає угоду, що обмежує конкуренцію на ринку, порушуються одночасно дві сфери правового регулювання конкуренції в ЄС.

Антимонопольне право ЄС будується на підставі підходу відповідно до практики Суду ЄС, де була сформульована позиція, згідно з якою домінуюче становище підприємства саме по собі не є неправомірним, але накладає на підприємство обов'язок утримуватися від поведінки, що порушує конкуренцію на території внутрішнього ринку.

В ст. 102 ДФЄС міститься загальне правило щодо заборони будь-якого зловживання з боку одного або кількох суб'єктів підприємницької діяльності їхнім домінуючим становищем на внутрішньому ринку або на значній його частині через те, що такі дії можуть негативно позначитись на торгівлі між державами-членами. Суб'єкти підприємницької діяльності, які мають більшу в порівнянні з іншими частку ринку й значний обіг капіталу, можуть набагато краще використовувати своє становище для послаблення конкуренції та посилення власних позицій на ринку.

Саме поняття домінуючого становища в ДФЕС не визначено. Визначення, що його дав Суд ЄС у справі *United Brands*, постійно цитується у більшості рішень Комісії та Суду ЄС щодо застосування ст. 102 ДФЕС. Суд ЄС визначив, що це є «положення, яке дозволяє підприємству, що його займає, використовувати свій економічний потенціал для того, щоб перешкоджати ефективній конкуренції на ринку відповідних товарів та послуг і діяти в значній мірі незалежно від конкурентів, клієнтів і, нарешті, від споживачів».

Визначення домінуючого положення згідно з правом ЄС дала й Комісія в рішенні у справі *Continental Can*: «підприємства займають домінуюче положення в тих випадках, коли вони володіють владою вести себе незалежно, що дозволяє їм діяти, не зважаючи на їхніх конкурентів, покупців і продавців. Це такий стан, в якому вони, з причини їх ринкової частки або їх ринкової частки разом з володінням технічними знаннями, сировинними ресурсами або капіталом, мають владу встановлювати ціни або контролювати виробництво або розподіл значної частини відповідної продукції».

Суд ЄС дещо пізніше підтвердив та розширив це визначення у справі *Hoffman – La Roche* у 1979 році: «Господарюючий суб'єкт з дуже високою ринковою часткою, що підтримується тривалий час, який є неминучим торговим партнером – оскільки інші постачальники з більш низькою ринковою часткою не здатні замінити його постачання для покупців, – і завдяки цьому отримує свободу дій, яка характерна тільки для домінуючого продавця».

Варто відмітити ще одне офіційне визначення «домінування», яке дала Комісія в рекомендаційному документі щодо попереднього запровадження Повідомлення про застосування ст. 102 ДФЕС. В документі відзначається, що поняття «домінування» складається з трьох основних взаємопов'язаних елементів (п.п. 21–23): «(а) має бути становище економічної сили на ринку, що (б) робить неможливим дії підприємств у встановленні ефективної конкуренції та (в) надає можливості для таких підприємств вести себе помітно незалежно». Варто надати роз'яснення цим трьома елементами. По-перше, домінування існує тільки у прив'язці до відповідного ринку, воно не може існувати абстрактно. Це також

означає, що підприємство або самостійно або разом з іншими підприємствами повинно мати лідируючі позиції на цьому ринку в порівнянні з його конкурентами. Другий і третій елементи стосуються взаємозв'язку між положенням економічної потужності відповідного підприємства і конкурентного середовища та процесу, тобто те, яким чином підприємство і інші гравці ринку мають діяти і взаємодіяти на ринку. Домінування являє собою здатність запобігати ефективній конкуренції, що підтримується на ринку, і можливість діяти до помітного ступеня незалежно від інших гравців. В справі Hoffmann-La Roche підкреслювалось, що ключовим в домінуванні стає поняття «незалежності», що стає його особливістю, яке пов'язано з рівнем конкурентних перешкод.

Для застосування ст. 102 ДФЄС необхідно, щоб зловживання домінуючим становищем впливало на торгівлю між державами-членами. Аналогічна вимога міститься й в ст. 101. Розкривається воно подібним чином щодо обох статей, однак необхідно зауважити, що при застосуванні ст. 102 необхідний вплив на торгівлю випливає з безпосереднього впливу на конкурентні умови в рамках єдиного ринку. Для встановлення факту, чи займає підприємство домінуюче становище, необхідно розглянути ряд взаємопов'язаних питань, про що детальніше буде вестися мова далі. По-перше, повинно бути виявлено реальне домінування, і для цієї мети ринок аналізується за трьома параметрами: товарного ринку, географічним і часовим.

Зі плином часу Суд ЄС та Комісія постійно удосконалюють процедури застосування ст. 102 ДФЄС до підприємств, які домінують на ринку. Варто виділити справу Astra Zeneca як одну з еволюційних в даному аспекті. Одна з найбільш цікавих особливостей цієї справи полягає в тому, що до цього Суд ЄС розглядав лише ситуації, коли права інтелектуальної власності були придбані підприємствами законно, але використовувалися з метою порушення правил конкуренції (як то в справах Magill, Microsoft).

Як у Суді ЄС, так і в Комісії, розгляд питань зловживання домінуючим становищем проходить зазвичай дві стадії. На першій 252 встановлюється відповідний ринок, а на другій оцінюється положення підприємства на цьому ринку. Насправді ці дві стадії не

можуть бути ізольовані одна від одної. Згідно зі ст. 102 ДФЄС має бути вирішено ще одне питання: якщо підприємство займає домінуюче положення, то наскільки істотною виявляється його частка на ринку? Контроль за якоюсь частиною ринку може проводитися тільки щодо поставок певного виду товарів чи послуг. Тому й важливо встановити товарний ринок або ринок послуг. Як було встановлено Судом ЄС у справі *Continental Can*, визначення ринку має суттєве значення для оцінки домінуючого становища, оскільки «умови конкуренції можуть бути досліджені лише за результатом розгляду характеристик товарів, що користуються найбільшим попитом і обмежують надходження на ринок інших товарів, що можуть бути взаємозамінними». Комісія ЄС також вважає, що «... виділення об'єкта ринку дозволяє встановити простір, в межах якого діють певні умови конкуренції і передбачувана домінуюча фірма».

Для узагальнення факторів, що спричиняють можливий домінуючий стан на ринку та можливе зловживання ним, можна представити основні послідовні тести, якими керується Комісія. По-перше, Комісії необхідно встановити відповідний ринок (товарний, географічний, а можливо, й часовий); по-друге, встановити, що дане підприємство постійно володіє важливою долею на цьому ринку; по-третє, встановити невелику ймовірність того, що існуючі або потенційні конкуренти зможуть похитнути його становище; й по-четверте, встановити та переконатися в тому, що домінуюче становище існує в межах внутрішнього ринку або його суттєвої частини.

На відміну від українського законодавства, в ЄС не існує закріплених певних математичних (фінансових та вартісних) критеріїв визначення домінування. У кожному конкретному випадку беруться до уваги багато критеріїв, на підставі яких приймається рішення. Однак частка ринку, контрольована монополістом, повинна бути досить великою.

Для визначення наявності домінування слід встановити існування відповідного ринку: товарного, географічного або тимчасового, існуючого для даного виду товару або послуги. Наявність на ринку великого підприємства зовсім не означає, що воно займає

домінуюче положення. Підприємство утримує домінуюче положення, якщо воно може діяти на ринку даного товару незалежно від конкурентів. Інакше кажучи, підприємство займає домінуюче положення, якщо має на ринку «владу». Кількісно виміряти цю владу важко. Частка ринку, що належить підприємству, служить першим показником домінування на ринку. Якщо підприємство має відносно малу частку ринку, то його положення, природно, не може бути домінуючим.

Підприємства, що володіють статутною монополією, займають домінуюче становище. Той факт, що монополія надається статутом, не звільняє від застосування ст. 102 ДФЄС. Якщо статутна монополія відсутня, частка ринку є важливим елементом при визначенні того, чи займає підприємство домінуюче становище. Однак, ні в якому разі частка ринку не є виключним фактором.

У справі Hoffmann–La Roche, яка відома також як «справа про вітаміни» Суд ЄС встановив, що підприємство, яке володіє дуже великою долею ринку та зберігає її протягом певного періоду завдяки обсягу виробництва або постачання, стає «неминучим торговим партнером» своїх потенційних покупців і на цій підставі може скористатися свободою дій, що характеризує домінуюче становище. Суд ЄС постійно наголошує, що стабільність торгових відносин на відповідному ринку є суттєвою складовою визначення домінування. У цій справі Суд ЄС виділив кожний вітамін у окремий безпосередній товарний ринок, бо жоден з вітамінів не можна було замінити на інший. В даній справі Суд ЄС також установив, що для деяких вітамінів частка ринку від 75 до 87% на період до трьох років відповідала домінуючому становищу. У тій же справі для деяких інших вітамінів частка ринку між 63 та 66% протягом трьох років дозволяла зробити висновок про наявність домінуючого становища за умови, що частка ринку решти конкурентів складала від 14 до 6%. У тій же справі для інших вітамінів Суд ЄС вирішив, що частка ринку 47% на олігополістичному ринку, де найближчі конкуренти контролювали відповідно 27%, 18% та 7% ринку, повністю розв'язувала руки La Roche при визначенні його позиції щодо конкурентів і забезпечувала йому, таким чином, домінуюче становище. Але, все в тій же справі, Суд ЄС не при-

йшов до висновку про наявність домінуючого становища відносно ринку вітаміну В3 тільки на тій підставі, що за три роки частка ринку La Roche зросла з 29% до 51% за вартістю та з 19% до 51% за обсягом.

Ст. 102 ДФЄС не забороняє домінувати на ринку, проте забороняє зловживати таким становищем. Для застосування ст. 102 ДФЄС необхідно, щоб це зловживання впливало на торгівлю між державами-членами. Стаття 102 ДФЄС наводить приклади зловживання домінуючим становищем, яке може полягати:

1. Фактори домінування на ринку з погляду судової практики ЄС.
2. Правові наслідки порушення ст. 102 ДФЄС.

Теми есе

Використовуючи філософський метод пізнання – метод рефлексії як головний та інші загальнонаукові методи написати есе на тему: «Типи зловживань домінуючим становищем», «Категорії зловживань домінуючим становищем».

Рекомендована література

1. Беяневич О. Механізми правового регулювання відносин, що виникають у сфері економічної конкуренції. Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України. 2003. № 3(6). С. 28–30.
2. Бегунський Л. Створення системи моніторингу та контролю за державною допомогою в Україні. Концепція, виклики та наслідки / Л. Бегунський. К.: Консорціум GTZ, 2010. 74 с.
3. Борисенко З. Конкурентна політика держави як фактор розвитку економіки України: монографія / З. Борисенко. К.: Таксон, 2004. 346 с.
4. Вовк Т.В. Система конкурентного законодавства Європейського Союзу. Правове регулювання правил конкуренції в Україні. Шляхи адаптації законодавства України / Т.В. Вовк, С.В. Перемот. Київ: РВА «Тріумф», 2006. 416 с.
5. Герасименко А.Г. Політика держави щодо злиття підприємств: напрямки реалізації і вдосконалення. Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України. К., 2004. № 4(13). С. 16–21.

6. Гнатовський М. М. *Acquis communautaire* та створення загальноєвропейського правового простору. Український часопис міжнародного права. 2001. № 1. С. 67–73.
7. Горбатюк Я. Види та підстави юридичної відповідальності за зловживання монополієм (домінуючим) становищем на товарному ринку. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2017. № 3. С. 114–119.
8. Грудницький В. Припинення зловживання монополієм (домінуючим) становищем. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. Вип. 1 (2). С. 78–81.
9. Грудницький В. Удосконалення законодавства щодо поняття та видів зловживання монополієм (домінуючим) становищем. Форум права. 2014. № 4. С. 107–112.
10. Грудницький В. Характеристика видів зловживання монополієм (домінуючим) становищем. Право і суспільство. 2016. № 1. С. 100–105.
11. Гук Г. Зловживання монополієм (домінуючим) положенням в антимонопольному законодавстві європейського співтовариства та України. Молодий вчений. 2017. № 11. С. 856–859.
12. Гусенко О. Аналіз міжнародної конкурентоспроможності України в умовах Європейської інтеграції. Науковий вісник Одеського національного економічного університету 2022, № 7 (296), с. 34–40.
13. Економічна інтеграція України в Європейський Союз уклад. Роланд Айзен. – Т.: Економічна думка, 2003. 185 с.
14. Європейська інтеграція України: політико-правові проблеми / [В. П. Горбатенко, Л. А. Луць, В. С. Бігун та ін.; за ред. В. П. Горбатенка]. К.: Юридична думка, 2005. 329 с.
15. Журик Ю. В. Антимонопольно-конкурентне право України: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2011. 272 с.
16. Забігайло В. К. Право України в контексті його апроксимації до права Європейського Союзу. Українсько-Європейський журнал міжнародного та порівняльного права. 2000. Т. 1. Вип. 1. С. 7–12.
17. Каштанов О. С. Правовий захист від антиконкурентних дій в економічній конкуренції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / Каштанов

Олександр Сергійович; Одеська національна юридична академія. О., 2005. 213 с.

18. Костюченко Я.М. Правове регулювання співробітництва України та Європейського Союзу: монографія / Я.М. Костюченко. К.: LAT&K, 2011. 205 с.
19. Лук'янець В.С. Особливості правового регулювання конкуренції в державах-членах ЄС та США. Право України. 2007. № 3. С. 151–158.
20. Лук'янець В., Травнікова К. Зловживання домінуючим становищем за антимонопольним правом України та конкурентним правом ЄС: порівняльний аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2017. Вип. 43 (1). С. 169–171.
21. Методика визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання, затв. розпорядженням Антимонопольного комітету України від 5 березня 2002 р. № 49-р. Офіційний вісник України. 2002. № 14.
22. Микієвич М.М. Вступ України в СОТ як етап інтеграції до Європейського Союзу: правові аспекти. Вісник Львівського університету. Серія: міжнародні відносини. 2004. Вип. 13. С. 70–75.
23. Микієвич М.М. Правове регулювання етапів співробітництва між Україною та Європейським Союзом. Держава і право. 1997. Вип. 1. С. 128–132.
24. Можливі наслідки від імплементації положень майбутньої Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС та поглибленої зони вільної торгівлі як її головного компоненту: пам'ятка. К.: Представництво Європейської комісії в Україні, 2009. 89 с.
25. Моргунова Т.І. Юридична відповідальність за зловживанням монопольним (домінуючим) становищем на ринку // Право і суспільство. № 6. 2019. С. 129–134.
26. Основи права конкуренції Європейського Союзу та «європеїзація» конкуренційного права України: навч. посіб. / К.В. Смирнова. К.: ВПЦ «Київський університет», 2021. 223 с.
27. Перемот С.В. Доктрина впливу в конкурентному праві України. Право України. 2012. № 3–4. С. 171–183.
28. Перемот С.В. Екстериторіальна юрисдикція в конкурентному праві ЄС: тенденції розвитку та висновки для України.

- Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно-правові дослідження». 2009. № 2. С. 72–77.
29. Петруня Ю.Є. Риси конкурентного середовища та антимонопольне регулювання у сфері роздрібної торгівлі продовольчими товарами. Економічний нобелівський вісник. 2014. № 1 (7). С. 361–366.
30. Плетньова О. Особливості адаптації конкурентного законодавства України до законодавства ЄС. Право України. 2007. № 10. С. 69–74.
31. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: монографія: у 2 ч. / за ред. В. М. Гейця, А. А. Мазаракі. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. Ч. 1. 389 с.
32. Скордамалья В. Конкурентне право ЄС / В. Скордамалья, Н. Саниахметова, С. Мельник. К.: ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка, 2004. 240 с.
33. Смелік В. Правове регулювання відносин у сфері контролю за концентраціями в Європейському Союзі та Україні. Шляхи адаптації законодавства України / В. Смелік, С. Старосвіт, І. Макарчук; під ред. О. Мережка; Міністерство юстиції України. К., 2006. 119 с.
34. Смирнова К.В. Правове регулювання конкуренції в Європейському Союзі: теорія і практика: моногр. 2-ге вид., доп. Одеса: Фенікс, 2017. 490 с.
35. Стахєєва Г.О. Контроль за концентраціями між суб'єктами господарювання в системі антимонопольного права Європейського Союзу: моногр. / Г.О. Стахєєва. Одеса: Фенікс, 2014. 224 с.
36. Швидка Т.І. Економічна конкуренція: сучасний стан законодавчого забезпечення та перспективи його модернізації: монографія / Т.І. Швидка Харків: Право, 2020. 376 с.
37. Шкляр С. Особливості практики в антимонопольному праві / С. Шкляр, О. Дякулич // LEX. Право і Закон, 2010, січень. С. 22–23.
38. Шнирков О.І. Конкурентна політика Європейського Союзу: моногр. / О.І. Шнирков. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2003. 217 с.
39. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної

- енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 (Ратифікована 16.09.2014 р.). Офіційний вісник – 2014 р.– № 75, том 1, стор. 83. – Ст. 2125.
40. Регламент Комісії (ЄС) № 330/2010 від 20 квітня 2010 про застосування пункту 3 статті 101 Договору про функціонування Європейського Союзу до категорії вертикальних угод та узгоджених дій. URL: [eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ: L](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L).
41. Commission Regulation № 316/2014 of 21 March 2014 on the application of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union to categories of technology transfer agreements. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT>
42. Maher I. Competition Law Modernization: an Evolutionary Tale? The Evolution of EU Law / ed. by P. Graig, G. de Burca. Oxford: Oxford University Press, 2011. P. 717–742.
43. Margrethe Vestager European Commission. URL: https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2014–2019/vestager_en.
44. Monti G. EC Competition Law / G. Monti. Cambridge: Cambridge Press, 2007. 566 p. Peer reviews URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1024>.
45. Perfect competition. URL: http://www.economicsonline.co.uk/Business_economics/Perfect_competition.html.
46. The EU gets new competition powers for the 21st century – 2008. URL: http://ec.europa.eu/comm/competition/publications/special/interview_monti.pdf.
47. Treaty on the Functioning of the European Union. 2009. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>.

Case Law:

1. A Brasserie de Haecht v Consorts Wilkin-Janssen. European Court of Justice. 1967. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61967CJ0023>
2. Case Établissements Consten S.à.R.L. and Grundig-Verkaufs-GmbH v
3. Commission of the European Economic Community. 1966. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61964CJ0056>

4. Case of Bendenoun v. France. European Court of Human Rights. 1994. URL: http://www.menschenrechte.ac.at/orig/94_2/Bendenoun.pdf
5. Case NV Algemene Transporten Expeditie Onderneming van Gend& Loos v Netherlands Inland Revenue Administration. 1963. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61962CJ0026>.
6. Case Rewe-Zentral AG v Bundesmonopolverwaltung für Branntwein. 1979. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61978CJ0120>
7. Commission of the European Communities v Laboratoires pharmaceutiques Trenker SA. EU Court. 2001. URL: [http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-459/00%20P\(R\)](http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-459/00%20P(R))
8. European Commission v Alrosa Company Ltd. EU Court. 2010. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62007CJ0441>
9. GlaxoSmithKline Services Unlimited v Commission of the European Communities (C-501/06 P) and Commission of the European Communities v GlaxoSmithKline Services Unlimited (C-513/06 P) and European Association of Euro Pharmaceutical Companies (EAEPC) v Committee. EU Court. 2009. URL: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-501/06>
10. Imperial Chemical Industries Ltd. v Commission of the European Communities. European Court of Justice. 1972. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61969CJ0048>
11. Howard J. Howard P. v. Commonwealth of Kentucky. 2004. URL: <https://law.justia.com/cases/kentucky/court-of-appeals/2004/2002-ca-001960.html>
12. Judgments of the Court of First Instance in Cases T56/99, T59/99, T61/99, T65/99 and T66/99 Marlines SA v Commission, Ventouris Group Enterprises SA v Commission, Adriatica di Navigazione SpA v Commission, Strintzis Lines Shipping SA v Commission, Minoan. EU Commission. 2003. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_CJE-03-114_en.htm

13. Metro SB-Großmärkte GmbH & Co. KG contra Comissão das Comunidades Europeias. EU Court. 1977. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PT/TXT/?uri=CELEX%3A61976CJ0026>
14. Plaumann & Co. contra Comissão da Comunidade Económica Europeia. EU Court. 1963. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX:61962CJ0025>
15. Srl Cilfit and Lanificio di Gavardo SpA v Ministry of Health. EU Court. 1982. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61981CJ0283>
16. Tetra Laval BV v European Commission. EU Court. 2010. URL: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-12/03>
17. The EU Microsoft Case. EU Court. 2007. URL: <https://www.law.kuleuven.be/apps/jura/public/art/44n4/straetemans.pdf>

ТЕМА 7: ЗЛИТТЯ ТА ПОГЛИНАННЯ КОМПАНІЙ ЗА КОНКУРЕНТНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄС

Лекційні питання

1. Визначення терміну «злиття» та «поглинання» в Україні: теоретичний та практичний підхід. Термін «реорганізація».
2. Третя директива № 78/855/ЄЕС від 9 жовтня 1978 р. про злиття акціонерних товариств.
3. Мінімальні вимоги щодо правомірності угод про злиття акціонерних товариств.
4. Шоста директива № 82/891/ЄЕС від 17 грудня 1982 р. про поділ акціонерних товариств. Види поділу товариств (поглинання/утворення нових товариств).
5. Десята директива про трансграничні злиття публічних акціонерних товариств.
6. Тринадцята директива № 2004/25/ЄС від 21 грудня 1989 про поглинання акціонерних товариств.
7. Інститут угод купівлі-продажу всього акціонерного капіталу товариства.
8. Регламент № 139/2004 від 20 січня 2004 р. про контроль за концентрацією підприємств.

Неконкурентна поведінка, внаслідок якої підприємство отримує завищені прибутки шляхом змови з конкурентами, трактується суспільством як шахрайство, а отже, має каратися. Не можна тут не розповісти про долю змови між вісьма найвідомішими компаніями-виробниками вітамінів. Швейцарська Hoffman–La Roche, німецькі BASF та Merck, французька Aventis SA, голландська Solvay Pharmaceuticals та японські Daiichi Pharmaceuticals, Eisai та Takeda Chemical Industries – ці компанії були викриті в десятирічній картельній практиці на просторі ЄВР. Вони вели регулярний обмін даними про обсяги продажу, погоджували ціни, проводили моніторинг щорічних прибутків, коригували та квотували випуск, за що й були покарані. Даний приклад змови, що прикрашає всі підручники та лекції з конкурентної політики ЄС, увійшов в історію через дуже високий штраф у 1 млрд євро, накладений на картель у 2001 р. Зокрема, штраф, призначений лідеру картелю – швейцарській компанії – дорівнював 462 млн євро. Допустимими альтернативами визнаються злиття та поглинання. Слід одразу зазначити, що злиття та поглинання проходять часом болісно для держав та суспільства, оскільки, як правило, супроводжуються скороченням кількості робочих місць та ліквідацією окремих підрозділів. Тому уряди намагаються відтягувати процеси концентрації субсидуючи кризові виробництва.

Насправді є певний ступінь спорідненості між злиттями країн у єдиний інтеграційний комплекс та злиттями окремих компаній. Міжкраїнні альянси заохочуються у світі, отже, немає великого гріха й у злитті підприємств. Злиття, створення спільного підприємства, виробничого альянсу – це все легальні способи виживання в умовах зростаючої конкуренції, це об'єктивна реальність сучасної економіки, з якою вважаються органи, відповідальні за регулювання та контроль конкурентної боротьби. Злиття зміцнюють позиції фірми. Злиття надають позитивний вплив на передачу технічних новацій та впровадження передових технологій та стандартів. Злиття дозволяють уникнути паралельних маркетингових та представницьких витрат, вивільняють кошти на створення нових технологій та удосконалення існуючих, реструктурують виробництво. Злиття бажані також для посилення становища європейських

підприємств на глобальному ринку: висока концентрація виробництва може стати бар'єром для входу на простір ЄВР конкурента третьої країни. Особливо бажаними є злиття компаній із різних країн ЄС, т.к. вони сприяють згуртуванню ЄС на єдиний інтеграційний комплекс. На початку 1990-х років, на просторі нещодавно створеного ЄВР відбулися масові злиття у промисловості – у паперовому виробництві, виробництві цукру та інших продовольчих товарів, у хімічній промисловості. Хвиля злиття прокотилася автомобільним ринком і ринком авіаперевезень. У той самий час результатом злиття може стати домінування, яке несе ризик чесної конкуренції. Тому з кінця 1989 р. Європейська комісія має всю повноту компетенції з контролю у сфері, що називається в політекономії концентрацією виробництва.

Досі йшлося про горизонтальні угоди, тобто угоди в межах одного споживчого ринку. Існують і вертикальні угоди, які називаються так, оскільки укладаються між компаніями, що працюють на різних ділянках виробничого або збутового ланцюга. Прикладом неконкурентної поведінки в даному випадку може бути домовленість між компанією та розповсюджувачами її продукції про фіксовані ціни або виняткове дилерство на певній території. Компанія Nintendo та семеро її дистриб'юторів були оштрафовані на 168 млн євро за вироблений ними в 1990-ті рр. «розділ» єдиного ринку ЄС та встановлення завищених цін у тих його частинах, де споживачі могли платити більше. Учасникам змови вдавалося підтримувати помітну різницю у цінах на ігрові приставки та ігри ще й шляхом маніпулювання із природними мовними бар'єрами. Так, випуск копій цього товару німецькою мовою був настільки обмеженим, що ціни пропозиції в Німеччині на 65% перевищували ціни у Великій Британії. Цінові відмінності можна було б скоротити зусиллями незалежних дилерів, які могли б купувати товар у Великій Британії та продавати його в Німеччині. Картель Nintendo чинив перешкоди появі таких фірм.

Горизонтальні угоди, що завдають шкоди конкуренції, часто можуть бути корисними для споживачів, а тому, визнаються допустимими. Так, наприклад, якщо і виробник, і дистриб'ютор незалежні, вони обидва розраховують на маржу під час продажу свого

товару. Якщо вони утворюють корпорацію, то одна маржа може дещо збільшитися, інша ж зникнути зовсім, що на руку споживачеві. Ексклюзивне дистриб'юторство теж буває корисним, оскільки, як правило, свідчить про надійність постачання, ефективність обслуговування, гарантію якості товару тощо.

Іноді ексклюзивне дистриб'юторство є єдиним можливим рішенням при оформленні відносин між виробником та розповсюджувачем на певний період. Так, наприклад, вихід на нові географічні ринки може вимагати від виробника деяких інвестицій. Надійність вкладення має бути скріплена відповідною угодою з дистриб'ютором, якій приділяється відповідальна роль просування бренду. Компанія McDonald's укладає угоду з ресторанами про продаж виключно своєї продукції, щоб одночасно бути впевненою в тому, що вкладені в них інвестиції не будуть використані для налагодження відносин з іншим постачальником. Компанія-виробник процесорів Intel надавала субсидії заводами-виробникам комп'ютерів, достатні, щоб вони перестали співпрацювати з іншими постачальниками технологій. Приклад схожий на дві краплі води на попередній. Різниця лише в тому, що практика позбавлення доступу до сировини та комплектуючих в одному випадку була розцінена як допустима, а в іншому – як зловмисна. У 2009 році компанія була оштрафована на 1 млрд євро. Якби вертикальна угода служила захисту технології, інтелектуальної чи комерційної власності, то вона могла бути дозволена. У будь-якому випадку, виправдання (або навпаки, звинувачення у зловмисності) вертикальної угоди завжди супроводжує якісний аналіз ступеня впливу конкретної угоди на конкуренцію та споживача.

Фірма, здатна запропонувати масовому споживачеві інноваційний продукт, зазвичай займає сильні позиції над ринком. Високий попит сприяє поширенню цього товару, і компанія досягає бажаного домінуючого становища. Що більше прихильників, то активніше зростає споживання. У результаті продукт або витісняє з ринку існуючі аналоги, або об'єктивно не дає їм можливості з'явитися. Класичний приклад – система Windows від компанії Microsoft, яка стандартизувала роботу персональних комп'ютерів у всьому світі. Споживачі були дуже зацікавлені у появі такого

продукту. Тож високий попит сприяв виникненню домінуючого становища. Цінність даної стандартизації полягала в тому, що більшість споживачів використовує той же продукт, що створює цілий ряд переваг: можливість поєднання виробничої діяльності, зручності побутового використання і т.п. Багато компаній, що просувають свою продукцію (або стандарт), прагнуть досягти того ж ефекту. У свою чергу, ринок також зацікавлений у перемозі одного стандарту над безліччю несумісних/конкуруючих стандартів (приклад – перемога стандарту GSM для мобільного зв'язку). Щоб якнайшвидше досягти домінуючого становища, підприємства виявляють новаторство у виробництві, а й застосовують так само новаторські способи завоювання споживачів, методи роботи у менеджменті і плануванні діяльності підприємства. Наведемо кілька прикладів. Компанії ведуть ризиковану цінову гру, наприклад, періодично знижують ціни (що руйнує конкурентів, які мають потужних фінансових м'язів). Майкрософт зокрема розгорнув конкуренцію всередині самої компанії: Windows XP конкурує з Windows Millennium Edition, Windows 98 з Windows 95. Якщо ціна на нову версію програмного забезпечення висока, то споживачеві пропонується зупинити свій вибір на старій версії. Компанія може підняти ціни на застаріле програмне забезпечення, щоб стимулювати зростання продажів нового.

Гігантські прибутки приносить ігрова система Sony Play Station. Компанія-виробник здогадалася не просто своєчасно випускати вдосконалені версії цього продукту замість морально застарілих, призначати на нову версію дуже високу ціну, тим самим, підштовхуючи продаж старої, але й постачати великі торгові центри автоматами, щоб потенційні користувачі змогли безкоштовно випробувати новітні ігри. У результаті забезпечується найвищий рівень інтересу та споживання. Ще один спосіб – так зване зв'язування, тобто продаж товару в навантаження або продаж фіксованих наборів. Фіксовані набори нерідко коштують дешевше, але, зазвичай, включають непотрібні споживачеві компоненти. У результаті покупець платить більше, причому за зайву річ. Тим не менш, даний спосіб підвищення рівня продажів не завжди оцінюється як негативний для споживача, оскільки часом лише фахівцю

підвладна швидка та грамотна стикування компонентів у наборі. Рідко хто сам збирає комп'ютер з комплектуючих. Якщо на це є достатні знання, то навіщо витрачати час. Оргтехніка продається разом із витратними матеріалами, а мобільний телефон – з пакетом абонентських послуг. Якщо таке зв'язування товарів спрямоване максимізацію прибутку, то ньому немає гріха. Однак, якщо воно спрямоване на витіснення конкурентів – то очевидна зловмисна поведінка. Так, для підтримки домінуючого положення компанія Microsoft вбудовувала в операційну систему програма Windows Media Player та браузер Internet Explorer. Таке зв'язування створювало певні зручності для споживачів, проте дало конкурентам чудову нагоду звинуватити компанію в намірі звузити можливості користувачів щодо вибору інших систем. Отже, проблема у тому, як досягти домінуючого становища, а й у тому, як грамотно втримати його згодом. Якщо компанія використовує своє домінуюче становище з метою чинити перешкоди виходу ринку конкуренто-спроможних аналогів і знижувати свободу вибору споживачів, така практика трактується суспільством як зловмисна і має каратися.

Питання до практичного заняття

1. Визначення терміну «злиття» та «поглинання» в Україні: теоретичний та практичний підхід. Термін «реорганізація».
2. Третя директива № 78/855/ЕЕС від 9 жовтня 1978 р. про злиття акціонерних товариств.
3. Мінімальні вимоги щодо правомірності угод про злиття акціонерних товариств.
4. Шоста директива № 82/891/ЕЕС від 17 грудня 1982 р. про поділ акціонерних товариств. Види поділу товариств (поглинання/утворення нових товариств).
5. Десята директива про трансграничні злиття публічних акціонерних товариств.
6. Тринадцята директива № 2004/25/ЕС від 21 грудня 1989 про поглинання акціонерних товариств.
7. Інститут угод купівлі-продажу всього акціонерного капіталу товариства.
8. Регламент № 139/2004 від 20 січня 2004 р. про контроль за концентрацією підприємств.

Теми для самостійної роботи

1. Торгівельний режим між Україною та ЄС в контексті Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.
2. Розмежування компетенції щодо контролю над концентрацією між органами ЄС і національними антимонопольними органами.
3. Екстериторіальне застосування конкурентного права ЄС: доктрина ефекту.
4. Проект Чотирнадцятої директиви про трансграничні переміщення місця знаходження (резидентства) акціонерних товариств.

Теми есе

На підставі трансцендентального методу та інших наукових методів зробити аналіз та написати есе на тему: «Вплив злиття європейських компаній на міжнародну торгівлю та конкуренцію у світі».

Рекомендована література

1. Бакалінська О.О. Адаптація конкурентного законодавства України відповідно до Угоди про Асоціацію Україна-ЄС. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2017. № 5. С. 96–106.
2. Бегунський Л. Створення системи моніторингу та контролю за державною допомогою в Україні. Концепція, виклики та наслідки / Л. Бегунський. К.: Консорціум GTZ, 2010. 74 с.
3. Борисенко З. Конкурентна політика держави як фактор розвитку економіки України: монографія / З. Борисенко. К.: Таксон, 2004. 346 с.
4. Вишняков О.К. Ідентифікація права Європейського Союзу. Європейське право. 2012. № 1. С. 23–31.
5. Вовк Т.В. Система конкурентного законодавства Європейського Союзу. Правове регулювання правил конкуренції

- в Україні. Шляхи адаптації законодавства України / Т.В. Вовк, С.В. Перемот. Київ: РВА «Тріумф», 2006. 416 с.
6. Герасименко А.Г. Політика держави щодо злиття підприємств: напрямки реалізації і вдосконалення. Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України. К., 2004. № 4 (13). С. 16–21.
 7. Гнатівський М.М. *Acquis communautaire* та створення загальноєвропейського правового простору. Український часопис міжнародного права. 2001. № 1. С. 67–73.
 8. Горбатюк Я. Види та підстави юридичної відповідальності за зловживання монополією (домінуючим) становищем на товарному ринку. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2017. № 3. С. 114–119.
 9. Грудницький В. Припинення зловживання монополією (домінуючим) становищем. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. Вип. 1 (2). С. 78–81.
 10. Грудницький В. Удосконалення законодавства щодо поняття та видів зловживання монополією (домінуючим) становищем. Форум права. 2014. № 4. С. 107–112.
 11. Грудницький В. Характеристика видів зловживання монополією (домінуючим) становищем. Право і суспільство. 2016. № 1. С. 100–105.
 12. Гук Г. Зловживання монополією (домінуючим) положенням в антимонопольному законодавстві європейського співтовариства та України. Молодий вчений. 2017. № 11. С. 856–859.
 13. Гусенко О. Аналіз міжнародної конкурентоспроможності України в умовах Європейської інтеграції. Науковий вісник Одеського національного економічного університету 2022, № 7 (296), с. 34–40.
 14. Журик Ю.В. Антимонопольно-конкурентне право України: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2011. 272 с.
 15. Забігайло В.К. Право України в контексті його апроксимації до права Європейського Союзу. Українсько-Європейський журнал міжнародного та порівняльного права. 2000. Т. 1. Вип. 1. С. 7–12.
 16. Костюченко Я.М. Правове регулювання співробітництва України та Європейського Союзу: монографія / Я.М. Костюченко. К.: LAT&K, 2011. 205 с.

17. Лук'янець В.С. Особливості правового регулювання конкуренції в державах-членах ЄС та США. Право України. 2007. № 3. С. 151–158.
18. Лук'янець В., Травнікова К. Зловживання домінуючим становищем за антимонопольним правом України та конкурентним правом ЄС: порівняльний аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2017. Вип. 43 (1). С. 169–171.
19. Методика визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання, затв. розпорядженням Антимонопольного комітету України від 5 березня 2002 р. № 49-р. Офіційний вісник України. 2002. № 14.
20. Моргунова Т.І. Юридична відповідальність за зловживанням монопольним (домінуючим) становищем на ринку. Право і суспільство. № 6. 2019. С. 129–134.
21. Основи права конкуренції Європейського Союзу та «європеїзація» конкурентного права України: навч. посіб. / К. В. Смирнова. К.: ВПЦ «Київський університет», 2021. 223 с.
22. Перелигін Є. Правове регулювання економічної інтеграції в контексті укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Європейське право. 2012. № 2–4. С. 14–23.
23. Петруня Ю.Є. Риси конкурентного середовища та антимонопольне регулювання у сфері роздрібної торгівлі продовольчими товарами. Економічний нобелевський вісник. 2014. № 1 (7). С. 361–366.
24. Плетньова О. Особливості адаптації конкурентного законодавства України до законодавства ЄС. Право України. 2007. № 10. С. 69–74.
25. Райлян О. Питання гармонізації українського конкурентного права із правом ЄС в контексті поглиблення Євроінтеграції. Науковий вісник Одеського національного економічного університету 2022, № 7 (296), с. 54–61.
26. Скордамалья В. Конкурентне право ЄС / В. Скордамалья, Н. Саниахметова, С. Мельник. К.: ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка, 2004. 240 с.

27. Смелік В. Правове регулювання відносин у сфері контролю за концентраціями в Європейському Союзі та Україні. Шляхи адаптації законодавства України / В. Смелік, С. Старосвіт, І. Марчук; під ред. О. Мережка; Міністерство юстиції України. К., 2006. 119 с.
28. Смирнова К.В. Правове регулювання конкуренції в Європейському Союзі: теорія і практика: моногр. 2-ге вид., доп. Одеса: Фенікс, 2017. 490 с.
29. Стахєєва Г.О. Контроль за концентраціями між суб'єктами господарювання в системі антимонопольного права Європейського Союзу: моногр. / Г.О. Стахєєва. Одеса: Фенікс, 2014. 224 с.
30. Швидка Т.І. Економічна конкуренція: сучасний стан законодавчого забезпечення та перспективи його модернізації: монографія / Т.І. Швидка Харків: Право, 2020. 376 с.
31. Шкляр С. Особливості практики в антимонопольному праві / С. Шкляр, О. Дякулич // LEX. Право і Закон, 2010, січень. С. 22–23.
32. Шнирков О.І. Конкурентна політика Європейського Союзу: моногр. / О.І. Шнирков. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2003. 217 с.
33. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 (Ратифікована 16.09.2014 р.). Офіційний вісник – 2014 р.– № 75, том 1, стор. 83. – Ст. 2125.
34. Регламент Комісії (ЄС) № 330/2010 від 20 квітня 2010 про застосування пункту 3 статті 101 Договору про функціонування Європейського Союзу до категорії вертикальних угод та узгоджених дій. URL: [eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ: L](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L).
35. Commission Regulation № 316/2014 of 21 March 2014 on the application of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union to categories of technology transfer agreements. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT>
36. Maher I. Competition Law Modernization: an Evolutionary Tale? The Evolution of EU Law / ed. by P. Graig, G. de Burca. Oxford: Oxford University Press, 2011. P. 717–742.

37. Margrethe Vestager European Commission. URL: https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2014-2019/vestager_en.
38. Monti G. EC Competition Law / G. Monti. Cambridge: Cambridge Press, 2007. 566 p. Peer reviews URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1024>.
39. Perfect competition. URL: http://www.economicsonline.co.uk/Business_economics/Perfect_competition.html.
40. The EU gets new competition powers for the 21st century – 2008. URL: http://ec.europa.eu/comm/competition/publications/special/interview_monti.pdf.
41. Treaty on the Functioning of the European Union. 2009. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>.
42. Whish R. Competition Law / R. Wish. London: Oxford University Press, 2009. 1006 p.

ТЕМА 8: ЗАПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТІВ КОНКУРЕНТНОГО ПРАВА ЄС В УКРАЇНІ

Лекційні питання

1. Становлення конкурентного законодавства України.
2. Природа конкурентного права, його місце в національній правовій системі.
3. Реформування конкурентного законодавства після вступу України в СОТ: втілення принципів добросовісного конкурентного змагання.
4. Право державних (публічних) закупівель України.
5. Стандарти державної допомоги в Україні та його відповідність принципам Внутрішнього ринку ЄС.
6. Угода про асоціацію Україна-ЄС – нові горизонти у розвитку конкурентного законодавства і права України.
7. Захист об'єктів інтелектуальної власності від недобросовісної конкуренції у праві ЄС як орієнтир для правової системи України.

8. Вдосконалення діяльності Антимонопольного комітету України з огляду на положення Угоди про асоціацію.
9. Нові умови конкуренції у сфері енергетики у законодавстві України.
10. Рекомендації Європейської Комісії щодо статусу України на членство в ЄС: умови щодо політики в сфері конкуренції.

Історія формування і розвитку конкурентного законодавства в різних країнах має свої істотні відмінності, пов'язані з необхідністю врахування національних особливостей розвитку конкурентного змагання, особливостей законодавчого захисту конкуренції, традицій та звичаїв ділового обороту, адміністративної і судової практики правозастосовних органів.

Варто зазначити, що в теорії сучасного українського правознавства відсутня єдина позиція щодо визначення змісту та структури конкурентного законодавства і права. Більшість дослідників використовує різні термінологічні конструкції для визначення сукупності правових норм, що забезпечують умови чесного і добросовісного конкурентного змагання. Також відсутні єдині підходи до визначення змістовного наповнення конкурентного законодавства. Окремі вчені вказують на те, що конкурентне законодавство охоплює лише норми, спрямовані на протидію проявам недобросовісної конкуренції, інші – на всі норми чинного законодавства, що врегульовують всі відносини в сфері економічної конкуренції.

Конкурентне законодавство України сформовано за функціональним принципом і має на меті комплексне законодавче врегулювання відносин у сфері економічної конкуренції. Більш-менш жорстке розмежування норм двох основних інститутів конкурентного права може завдати значної шкоди основній меті законодавчого регулювання конкуренції – формуванню умов для розвитку чесного та добросовісного конкурентного змагання, що має стати основою для економічного відродження України.

Крім того, саме комплексний підхід до регулювання відносин у сфері економічної конкуренції є основою для розбудови та вдосконалення чинного організаційно-правового механізму захисту економічної конкуренції та надає змогу збалансувати приватні

інтереси як підприємців, так і споживачів із суспільними та державними інтересами. Зокрема, інститут антимонопольного регулювання є яскравим прикладом обмеження приватних інтересів окремих суб'єктів господарювання на користь публічних інтересів держави і суспільства.

Метою законодавчого захисту від проявів недобросовісної конкуренції є, навпаки, захист приватного інтересу конкурента на отримання переваг у конкуренції завдяки власним інтелектуальним, творчим та підприємницьким здібностям та зусиллям, захист прав на об'єкти інтелектуальної власності, реалізації приватних інтересів споживачів на отримання оригінальних товарів та отримання чесної та добросовісної інформації про товари, роботи і послуги, що ними придбаваються. Проте, якщо внаслідок поширення оманливої інформації може бути завдана шкода не лише окремому підприємцю, а й споживачам, то, здійснюючи захист від проявів оманливої інформації, антимонопольні органи захищають як приватні, так і публічні інтереси.

Верховна Рада України прийняла Закон «Про захист від недобросовісної конкуренції», в якому дається загальне визначення поняття «недобросовісна конкуренція», а також перелік дій, що визнаються недобросовісною конкуренцією. Метою Закону було визнано захист як суб'єктів господарювання, так і споживачів від недобросовісної конкуренції. Законом передбачалося, що державний контроль за дотриманням суб'єктами господарювання конкурентного законодавства здійснює Антимонопольний комітет України.

Проте Закон не встановлював процесуальних засад захисту від недобросовісної конкуренції і містив лише бланкетну норму, яка відсилала до процесуальних норм, що містилися в Законі України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності».

Завданнями державної конкурентної політики визнається здійснення комплексу заходів щодо формування ефективного конкурентного середовища, зменшення частки монопольного сектора в економіці України, удосконалення правил конкуренції, впровадження сучасних методів державного регулювання діяльності

суб'єктів природних монополій, зменшення частки монопольного сектора у внутрішньому валовому продукті до 10–12%, захисту і підтримки конкуренції, розвитку її інституційного забезпечення.

Одним з провідних напрямів конкурентної політики стало вдосконалення конкурентного законодавства. З цією метою 11 січня 2001 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про захист економічної конкуренції», яким було визначено правові засади підтримки та захисту економічної конкуренції, обмеження монополізму в господарській діяльності і забезпечення умов ефективного функціонування економіки України на основі розвитку конкурентних відносин.

Таким чином, в Законі міститься правова презумпція позитивного впливу змагання між підприємцями на економіку в цілому, а конкуренція декларується як фундаментальний чинник економічного розвитку. У цьому контексті формування культури конкуренції, чесних ділових звичаїв у підприємницькій діяльності стає одним із пріоритетів державної конкурентної політики, однією із головних функцій конкурентного законодавства, центральним актом якого є цей Закон.

Важливо те, що розробці Закону України «Про захист економічної конкуренції» передувало ґрунтовне вивчення значної кількості аналогічних законів країн Східної, Центральної та Західної Європи, законодавства країн–членів СНД. Був вивчений більш ніж сторічний досвід застосування антитрестовського законодавства США і п'ятдесятирічний досвід Німеччини. Крім того, під час розробки Закону було проаналізовано законодавство ЄС у сфері захисту конкуренції та практика його застосування Четвертим генеральним директором і судами ЄС.

Закон України «Про захист економічної конкуренції» має комплексний характер. Норми цього Закону спрямовані на забезпечення умов створення і розвитку конкуренції на товарних ринках, розвиток добросовісної конкуренції, контроль за процесами монополізації та економічної концентрації в Україні, протидії вчиненню монополістичних порушень та вдосконалення державного захисту економічної конкуренції в Україні.

Варто зазначити, що Закон побудовано на якісно нових для України засадах державного регулювання та захисту економічної конкуренції. Основою такого регулювання стало творче поєднання принципів заборони і контролю в сфері економічної конкуренції. Відповідно до принципу заборони Законом заборонено зловживання монопольним становищем, антиконкурентні дії органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління і контролю, обмежувальна та дискримінаційна діяльність суб'єктів господарювання і об'єднань, окремі антиконкурентні узгоджені дії.

Значний вплив на розвиток всієї правової системи України мало прийняття у 2003 р. Цивільного та Господарського кодексів України. Більшість науковців, що вивчають проблеми правового регулювання конкурентних відносин, вказує на вирішальне значення норм ГК України на розвиток не тільки конкуренції, а і всієї системи господарювання в Україні.

Правила конкуренції в Україні визначені двома основними законами: Законом України «Про захист економічної конкуренції» і Законом України «Про захист від недобросовісної конкуренції». Повноваження органів Антимонопольного комітету України закріплені у Законі України «Про Антимонопольний комітет України».

Згідно практики розгляду справ про захист економічної конкуренції органи Антимонопольного комітету України переважно розглядають такі категорії справ:

1. Зловживання монопольним (домінуючим) становищем на ринку;
2. Антиконкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання;
3. Антиконкурентні дії органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю;
4. Недобросовісна конкуренція.

Конкурентне законодавство дає повноваження Антимонопольному комітету України приймати обов'язкові для виконання рішення щодо захисту прав громадянам та суб'єктів господарювання. Посадові особи підприємств та організацій мають володіти

основами практики розгляду вищезазначених чотирьох категорій справ, громадянам достатньо знати основні положення розгляду справ про зловживання монопольним (домінуючим) становищем, що дозволить їм захистити свої права у багатьох правовідносинах з суб'єктами господарювання, органами влади та органами місцевого самоврядування.

Крім того закон зобов'язує посадових осіб володіти основами конкурентного законодавства. Статтею ст. 21 Закону України «Про Антимонопольний комітет України» встановлено, що органи державної влади, органи місцевого самоврядування, органи адміністративно-господарського управління та контролю, їх посадові особи зобов'язані передавати Антимонопольному комітету України та його територіальним відділенням відомості, що можуть свідчити про порушення законодавства про захист економічної конкуренції.

В обґрунтування важливості вивчення конкурентного законодавства можна також зазначити, що недопущення підприємства та організаціями у своїй діяльності типових порушень законодавства про захист економічної конкуренції, про які буде зазначено в наступному матеріалі, є попередженням можливих негативних наслідків у вигляді накладання на них штрафних санкцій з боку Антимонопольного комітету України.

Україна остаточно визначилась із європейським напрямком політики, уклавши угоду про асоціацію з ЄС. Зрозуміло, що процес інтеграції в Європу є комплексним і неможливий без попереднього виконання великої низки завдань. Одне з головних – узгодження права України з *acquis* ЄС.

Повномасштабна війна з РФ призвела до інтенсифікації взаємовідносин з європейською спільнотою, а отримання Україною статусу кандидата на вступ до ЄС пришвидшило процес узгодження українського законодавства з європейським.

1 лютого 2023 року Єврокомісія випустила новий Аналітичний звіт щодо заявки України на членство в ЄС, який доповнив попередній і надав оцінку спроможності країни дотримуватись зобов'язань членства, зокрема відповідності повному обсягу законодавства ЄС (враховуючи Договір про функціонування ЄС, вто-

ринне законодавство та правозастосовчу практику ЄС (т.з. стандартам Європейського Союзу).

У Звіті, зокрема, оцінено перспективи та здатність України виконувати свої зобов'язання, а також зосереджена увага на можливостях та конкретних задачах у сфері приведення українського законодавства у відповідність із європейським. Частина документу присвячена вдосконаленню конкуренційного законодавства.

У Звіті визначено, що конкуренційне законодавство України загалом узгоджено з *acquis* ЄС, що Закон «Про захист економічної конкуренції» широко відображає положення Договору про функціонування Європейського Союзу щодо обмежувальних угод та зловживання домінуючим становищем, вимагає попереднього контролю впливу на конкуренцію угод M&A, учасники яких перевищують визначені ним пороги обороту. Це значною мірою відповідає принципам Регламенту ЄС про злиття. Зазначено, що у липні 2021 року пройшов перше читання в Верховній Раді законопроект про внесення змін до Закону, спрямований на удосконалення регулювання правил конкуренції зі стандартами ЄС. Також прийняте вторинне законодавство, яке деталізує правила та загалом узгоджує вимоги Закону з *acquis* ЄС.

Водночас Звіт наголошує на існуванні певних законодавчих прогалинах, про що йдеться в 5 та 8 розділах. Там ЄК обговорює проблематику публічних закупівель та регулювання сфери державної допомоги. ЄК зазначає, що правила ЄС щодо цих аспектів мають вирішальне значення для забезпечення захисту економічної конкуренції в рамках єдиного ринку. Також цікавим є бачення ЄК та її поради стосовно змін в українському праві, необхідних для покращення ефективного захисту економічної конкуренції в сучасних умовах.

У 5 розділі Звіту ЄК констатує, що незважаючи на «певний рівень підготовки» в узгодженні правил регулювання державних закупівель та імплементації відповідних норм ЄС, для вступу до ЄС необхідні вдосконалення, які забезпечать взаємний доступ на відповідні ринки для українських і європейських постачальників.

Покращення потребують правила регулювання в сферах діяльності концесій та державно-приватного партнерства, здійс-

нення оборонних закупівель, положень щодо виключення, відбору постачальників, питання використання «найбільш економічно вигідного тендеру», який надає пріоритет ціни. Імплементатії в українське законодавство вимагають також правила ЄС щодо відбору (виключення) підрядників, звинувачених у корупційних діяннях.

Одним з головних питань в сфері контролю за публічними закупівлями залишається інституційно складна проблема забезпечення АМКУ достатньою кількістю кваліфікованого персоналу, абсолютно необхідного для виконання завдань ефективного контролю за дотриманням правил закупівель та відповідного правозастосування.

Зі свого боку маю відзначити необхідність підвищення якості контролю за антиконкурентними узгодженими діями, які призводять до спотворення результатів публічних закупівель. Не можливо не помітити, що ресурси органу контролю часто вимушено витрачаються на розслідування малозначущих справ. Це не сприяє належній якості доказування в справах, що мають значний суспільний інтерес. Водночас доведення фактів спотворення результатів торгів відбувається зазвичай з використання максимум десяти – дванадцяти вже давно відомих бізнес-спільноті чинників, які легко обходяться недобросовісним «конкурентам». До того ж орган контролю в багатьох випадках намагається довести не сам факт спотворення результатів торгів, а наявність обставин, що гіпотетично могли б призвести до скоєння правопорушення. Зрозуміло, що абсолютна більшість «великих» правопорушників – учасників публічних закупівель, знаючи методи доказування так званих «змов», пристосовувалась до них та ефективно уникають можливих звинувачень з боку АМКУ.

Підсумовуючи опис прогресу України в галузі публічних закупівель, ЄК радить прискорити відбір та призначення нових уповноважених АМКУ з публічних закупівель, що вплине на вдосконалення правового захисту в цій галузі (забезпечить прозорість, добросовісність та недискримінаційність). Навіть в умовах воєнного стану, коли необхідно здійснювати швидкі закупівлі, це може значно зменшити ризики виникнення інцидентів. До того ж

ЄК рекомендує покращувати механізми оскарження, а також забезпечити унеможливлення впливу на роботу АМКУ інших органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових осіб та суб'єктів господарювання, політичних партій.

Наявна законодавча база, зокрема Закон «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», значною мірою відображає правила статей 107 та 108 Договору про функціонування ЄС. Що ж до його імплементації, то тут є певні прогалини. Угода про асоціацію вимагає від України запровадження системи контролю за державною допомогою, подібної до ЄС, де урядовим інституціям дозволяється надавати допомогу суб'єктам господарювання лише за дотримання обмежувальних умов (що унеможливають спотворення конкуренції). Вимога стосується запобігання спотворення конкуренції не тільки в Україні, а й взагалі на єдиному ринку ЄС.

ЄК рекомендує Україні вдосконалювати методи моніторингу та забезпечення виконання правил державної допомоги, серед яких – створення спеціального центрального органу, відповідального за управління державною допомогою, а також надання чітких інструкцій щодо її процедур. До того ж звертається увага на важливість забезпечення прозорості рішення щодо державної допомоги та наданні постраждалим від надання державної допомоги суб'єктам господарювання надійного механізму оскарження рішень.

Питання до практичного заняття

1. Становлення конкурентного законодавства України.
2. Природа конкурентного права, його місце в національній правовій системі.
3. Реформування конкурентного законодавства після вступу України в СОТ: втілення принципів добросовісного конкурентного змагання.
4. Право державних (публічних) закупівель України.
5. Стандарти державної допомоги в Україні та його відповідність принципам Внутрішнього ринку ЄС.
6. Угода про асоціацію Україна-ЄС – нові горизонти у розвитку конкурентного законодавства і права України.

7. Захист об'єктів інтелектуальної власності від недобросовісної конкуренції у праві ЄС як орієнтир для правової системи України.
8. Вдосконалення діяльності Антимонопольного комітету України з огляду на положення Угоди про асоціацію.
9. Нові умови конкуренції у сфері енергетиці у законодавстві України.
10. Рекомендації Європейської Комісії щодо статусу України на членство в ЄС: умови щодо політики в сфері конкуренції.

Теми для самостійної роботи

1. Звіти ОЕСР щодо конкуренції в Україні.
2. Економічна конкуренція та недобросовісна конкуренція в українському національному законодавстві.
3. Співвідношення конкурентного законодавства України з приватним та публічним правом.
4. Американська модель антимонопольного регулювання: особливості становлення та розвитку.

Теми есе

Застосовуючи синергетичний метод (як головний) та інші загально-наукові методи дослідити тему: «Новели українського законодавства у результаті імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС».

Рекомендована література

1. Андрощук Г. О., Шкляр С.В. Конкурентне право: захист від недобросовісної конкуренції. – К.: Юстініан, 2012.– 472 с.
2. Бакалінська О.О. Адаптація конкурентного законодавства України відповідно до Угоди про Асоціацію Україна-ЄС. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2017. № 5. С. 96–106.
3. Беяневич О. Механізми правового регулювання відносин, що виникають у сфері економічної конкуренції. Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України. 2003. № 3(6). С. 28–30.

4. Вовк Т.В. Система конкурентного законодавства Європейського Союзу. Правове регулювання правил конкуренції в Україні. Шляхи адаптації законодавства України / Т.В. Вовк, С.В. Перемот. Київ: РВА «Тріумф», 2006. 416 с.
5. Герасименко А.Г. Політика держави щодо злиття підприємств: напрямки реалізації і вдосконалення. Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України. К., 2004. № 4(13). С. 16–21.
6. Гнатовський М.М. *Acquis communautaire* та створення загальноєвропейського правового простору. Український часопис міжнародного права. 2001. № 1. С. 67–73.
7. Гусенко О. Аналіз міжнародної конкурентоспроможності України в умовах Європейської інтеграції. Науковий вісник Одеського національного економічного університету 2022, № 7 (296), с. 34–40.
8. Економічна інтеграція України в Європейський Союз уклад. Роланд Айзен. – Т.: Економічна думка, 2003. 185 с.
9. Європейська інтеграція України: політико-правові проблеми / [В.П. Горбатенко, Л.А. Луць, В.С. Бігун та ін.; за ред. В.П. Горбатенка]. К.: Юридична думка, 2005. 329 с.
10. Європейське право: право Європейського Союзу: підручник: у трьох кн. / за заг. ред. В.І. Муравйова. К.: Ін Юре, 2015. Книга друга: Матеріальне право Європейського союзу / В.І. Муравйов, К.В. Смирнова, І.В. Влялько та ін. Ін Юре. 2015. 456 с.
11. Журик Ю.В. Антимонопольно-конкурентне право України: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2011. 272 с.
12. Забігайло В.К. Право України в контексті його апроксимації до права Європейського Союзу. Українсько-Європейський журнал міжнародного та порівняльного права. 2000. Т. 1. Вип. 1. С. 7–12.
13. Засць А.П. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС як пріоритет реалізації державної політики інтеграції України до Європейського Союзу. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2003. № 1. С. 93–100.
14. Костюченко Я.М. Правове регулювання співробітництва України та Європейського Союзу: монографія / Я.М. Костюченко. К.: LAT&K, 2011. 205 с.

15. Кравчук І.В. Гармонізація національних правових систем з правом ЄС / І.В. Кравчук, М.В. Парапан. К.: Видавн. Дім «Слово», 2004. 320 с.
16. Лук'янець В.С. Особливості правового регулювання конкуренції в державах-членах ЄС та США. Право України. 2007. № 3. С. 151–158.
17. Лук'янець В., Травнікова К. Зловживання домінуючим становищем за антимонопольним правом України та конкурентним правом ЄС: порівняльний аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2017. Вип. 43 (1). С. 169–171.
18. Методика визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання, затв. розпорядженням Антимонопольного комітету України від 5 березня 2002 р. № 49-р. Офіційний вісник України. 2002. № 14.
19. Можливі наслідки від імплементації положень майбутньої Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС та поглибленої зони вільної торгівлі як її головного компоненту: пам'ятка. К.: Представництво Європейської комісії в Україні, 2009. 89 с.
20. Моргунова Т.І. Юридична відповідальність за зловживанням монопольним (домінуючим) становищем на ринку. Право і суспільство. № 6. 2019. С. 129–134.
21. Основи права конкуренції Європейського Союзу та «європеїзація» конкуренційного права України: навч. посіб. / К.В. Смирнова. К.: ВПЦ “Київський університет”, 2021. 223 с.
22. Перелигін Є. Правове регулювання економічної інтеграції в контексті укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Європейське право. 2012. № 2–4. С. 14–23.
23. Перемот С.В. Доктрина впливу в конкурентному праві України. Право України. 2012. № 3–4. С. 171–183.
24. Перемот С.В. Екстериторіальна юрисдикція в конкурентному праві ЄС: тенденції розвитку та висновки для України. Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно-правові дослідження». 2009. № 2. С. 72–77.
25. Петруня Ю.Є. Риси конкурентного середовища та антимонопольне регулювання у сфері роздрібної торгівлі продовольчими

- товарами. Економічний нобелівський вісник. 2014. № 1 (7). С. 361–366.
26. Плетньова О. Особливості адаптації конкурентного законодавства України до законодавства ЄС. Право України. 2007. № 10. С. 69–74.
27. Райлян О. Питання гармонізації українського конкурентного права із правом ЄС в контексті поглиблення Євроінтеграції. Науковий вісник Одеського національного економічного університету 2022, № 7 (296), с. 54–61.
28. Скордамалья В. Конкурентне право ЄС / В. Скордамалья, Н. Санахметова, С. Мельник. К.: ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка, 2004. 240 с.
29. Смелік В. Правове регулювання відносин у сфері контролю за концентраціями в Європейському Союзі та Україні. Шляхи адаптації законодавства України / В. Смелік, С. Старосвіт, І. Макарчук; під ред. О. Мережка; Міністерство юстиції України. К., 2006. 119 с.
30. Смирнова К.В. Правове регулювання конкуренції в Європейському Союзі: теорія і практика: моногр. 2-ге вид., доп. Одеса: Фенікс, 2017. 490 с.
31. Стахєєва Г.О. Контроль за концентраціями між суб'єктами господарювання в системі антимонопольного права Європейського Союзу: моногр. / Г.О. Стахєєва. Одеса: Фенікс, 2014. 224 с.
32. Швидка Т.І. Економічна конкуренція: сучасний стан законодавчого забезпечення та перспективи його модернізації: монографія / Т.І. Швидка Харків: Право, 2020. 376 с.
33. Шкляр С. Особливості практики в антимонопольному праві / С. Шкляр, О. Дякулич // LEX. Право і Закон, 2010, січень. С. 22–23.
34. Шнирков О.І. Конкурентна політика Європейського Союзу: моногр. / О.І. Шнирков. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2003. 217 с.
35. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від

- 27.06.2014 (Ратифікована 16.09.2014 р.). Офіційний вісник – 2014 р.– № 75, том 1, стор. 83. – Ст. 2125.
36. Maher I. Competition Law Modernization: an Evolutionary Tale? The Evolution of EU Law / ed. by P. Graig, G. de Burca. Oxford: Oxford University Press, 2011. P. 717–742.
37. Margrethe Vestager European Commission. URL: https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2014–2019/vestager_en.
38. Perfect competition. URL: http://www.economicsonline.co.uk/Business_economics/Perfect_competition.html.
39. Treaty on the Functioning of the European Union. 2009. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>.

Питання для підсумкового контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти (іспит/залік)

1. Поняття та зміст конкурентного права як галузі права.
2. Конкурентне право та антимонопольне право: співвідношення термінів.
3. Визначення конкуренції на підставі теорії економічного лібералізму (А. Сміт).
4. Ордоліберальна теорія регулювання конкуренції на ринку (В. Ойкен, Фрайбурзька школа).
5. Предмет та метод конкурентного права.
6. Загальна мета, яку переслідують правила конкуренції ЄС за Лісабонським договором.
7. Спільна політика у сфері конкуренції як інтеграційна складова функціонування ЄС.
8. Спеціальні секторальні правила конкуренції у галузі сільського господарства та транспорту за Лісабонським договором.
9. Сфера «національної безпеки та оборони» як виключення із спільної конкурентної політики ЄС.
10. Компетенція ЄС у сфері конкурентної політики: джерела та принципи її здійснення.
11. Римські угоди 1957 р. та надання інститутам ЄС владних повноважень щодо регулювання конкуренції. Запровадження централізованої системи органів.
12. Система юридичного винятку із прямою дією відповідно до ЄСА щодо регулювання конкуренції.
13. Роль Суду справедливості у регулюванні владних повноважень інститутів ЄС щодо конкуренції
14. Реформа правового статусу інститутів у сфері конкурентної політики ЄС відповідно до Договору про функціонування ЄС.
15. Джерела права Європейського Союзу: поняття, особливості та проблеми термінології. «Правове надбання» (acquis) ЄС.

16. Класифікація джерел права ЄС. «Первинне» і «вторинне» право ЄС. Нормативні та індивідуальні правові акти ЄС.
17. Обов'язкові та рекомендаційні правові акти ЄС. Писані і неписані джерела права ЄС. Принципи права як джерело права ЄС.
18. Джерела первинного права ЄС про конкуренцію. Установчі договори ЄС. Співвідношення норм установчих договорів ЄС з національним правом держав-членів ЄС щодо встановлення правил конкуренції.
19. Джерела вторинного права ЄС про конкуренцію. Регламенти як засіб уніфікації правового регулювання та директиви як засіб гармонізації національного права держав-членів ЄС щодо конкуренції.
20. Індивідуальні акти ЄС як джерела конкурентного права ЄС.
21. Рекомендаційні акти ЄС у сфері конкурентної політики ЄС.
22. Рішення Суду ЄС як акти правотворчості і правозастосування конкурентного права.
23. Поняття «суб'єкта господарювання» в судовій практиці та законодавстві ЄС.
24. Справа Klaus Hofner and Fritz Elser v Macrotron GmbH та Polypropylene щодо визначення поняття «суб'єкта господарювання».
25. Доктрина єдиного економічного суб'єкта господарювання в рішеннях Суду ЄС.
26. Застосування концепції економічної діяльності у конкурентному праві ЄС.
27. Висновки по справі Akzo Nobel щодо незалежності юридичної особи, поняття «групи осіб».
28. Концепція «угоди» в розумінні Статті 101 Договору. Тлумачення «угоди» у справі Quinine [1969]
29. Концепція узгоджених дій у конкурентному праві ЄС: нормативне та судове визначення
30. Висновки суду по справі Dyestuffs [1972] та Polypropylene [1991] щодо критеріїв узгоджених дій
31. Регламент Комісії (ЄС) № 2790/1999 щодо застосування Статті 81(3) Договору до категорій вертикальних угод та узгоджених дій

32. Регламент Комісії № 1/2003 щодо застосування ст. 101 і 102 Договору про функціонування ЄС.
33. Нормативне визначення наявності домінуючого становища (географічний, товарний, темпоральні умови та аспект взаємозмінності товару)
34. Визначення зловживання домінуючого становища та його складові у судовій практиці ЄС
35. Юридичні критерії для визначення «домінуючого положення» по справі Hoffmann-La Roche [1979] та по справі United Brands [1978].
36. Концепція колективного домінування на ринку ЄС.
37. Керівні засади Комісії ЄС щодо зловживання домінуючим становищем та застосування ст. 102 ДФЄС.
38. Визначення терміну «злиття» та «поглинання» в Україні: теоретичний та практичний підхід. Термін «реорганізація».
39. Третя директива № 78/855/ЕЄС від 9 жовтня 1978 р. про злиття акціонерних товариств.
40. Мінімальні вимоги щодо правомірності угод про злиття акціонерних товариств.
41. Шоста директива № 82/891/ЕЄС від 17 грудня 1982 р. про поділ акціонерних товариств. Види поділу товариств (поглинання/утворення нових товариств).
42. Десята директива про трансграничні злиття публічних акціонерних товариств.
43. Тринадцята директива № 2004/25/ЄС від 21 грудня 1989 про поглинання акціонерних товариств.
44. Інститут угод купівлі-продажу всього акціонерного капіталу товариства.
45. Регламент № 139/2004 від 20 січня 2004 р. про контроль за концентрацією підприємств.
46. Становлення конкурентного законодавства України.
47. Природа конкурентного права, його місце в національній правовій системі.
48. Реформування конкурентного законодавства після вступу України в СОТ: втілення принципів добросовісного конкурентного змагання.

49. Право державних (публічних) закупівель України.
50. Стандарти державної допомоги в Україні та його відповідність принципам Внутрішнього ринку ЄС.
51. Угода про асоціацію Україна-ЄС – нові горизонти у розвитку конкурентного законодавства і права України.
52. Захист об'єктів інтелектуальної власності від недобросовісної конкуренції у праві ЄС як орієнтир для правової системи України.
53. Вдосконалення діяльності Антимонопольного комітету України з огляду на положення Угоди про асоціацію.
54. Нові умови конкуренції у сфері енергетиці у законодавстві України.
55. Рекомендації Європейської Комісії щодо статусу України на членство в ЄС: умови щодо політики в сфері конкуренції.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

Сучасні суспільно економічні процеси зумовлюють високу соціальну значущість і нерідко – вартість інформації. Інформаційні ресурси виступають важливим, необхідним елементом економічних, політичних, правових та інших суспільних процесів. Інформація в різних формах і вигляді включена до ринкових відносин. Не є винятком й інформаційні ресурси, створені державою (державними органами).

Огляд інформаційно-правових ресурсів можна розпочати з Інтернет-сайтів, де містяться офіційні документи по праву:

1. [https:// www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine_uk](https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine_uk) – сайт Представництва ЄС в Україні;
2. [https://www. eur-lex.europa.eu/](https://www.eur-lex.europa.eu/)– сайт законодавства ЄС;
3. <https://europa.eu> – сайт Європейського Союзу;
4. <https://www.commission.europa.eu/> – сайт Комісії ЄС;
5. [https://www. eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/index_uk](https://www.eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/index_uk) – сайт Комісії ЄС щодо солідарності з Україною;
6. https://www.european-union.europa.eu/contact-eu_uk – сайт Ради ЄС;
7. <https://www.curia.europa.eu/> – сайт Суду справедливості ЄС;
8. <https://www.europarl.europa.eu/portal/en>– сайт Парламенту ЄС;
9. <https://www.coe.int> – сайт Ради Європи;
10. <https://www.echr.coe.int> – сайт Європейського суду з прав людини;
11. <https://www.wto.org/>– сайт Всесвітньої організації торгівлі;

Сайти державних органів влади України

12. <http://www.president.gov.ua> – сайт Президента України;
13. <http://www.academy.gov.ua> – сайт Національної академії державного управління при Президентові України;
14. <http://portal.rada.gov.ua> – сайт Верховної Ради України;

15. <http://www.ombudsman.gov.ua> – сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
16. <http://www.kmu.gov.ua/control> – сайт Кабінету Міністрів України;
17. <http://www.minjust.gov.ua> – сайт Міністерства юстиції України;
18. <http://www.mon.gov.ua> – сайт Міністерства освіти і науки України;
19. <http://mfa.gov.ua/ua> – сайт Міністерства закордонних справ України;
20. <http://www.ccu.gov.ua> – сайт Конституційного Суду України;
21. <http://www.scourt.gov.ua> – сайт Верховного Суду України;
22. <http://www.arbitr.gov.ua> – сайт Вищого Господарського Суду України;
23. <http://www.vasu.gov.ua> – сайт Вищого Адміністративного Суду України;
24. <http://www.gp.gov.ua> – сайт Генеральної прокуратури України;
25. <http://www.vru.gov.ua> – сайт Вищої ради юстиції України;
26. <http://www.bank.gov.ua> – сайт Національного банку України;
27. <https://www.eu-ua.kmu.gov.ua/uryadovyy-ofis-koordinatsiyi-yevropeyskoyi-ta-yevroatlantychnoyi-integratsiyi> – сайт Урядового офісу координації європейської та євроатлантичної інтеграції;
28. <https://www.ukraine-eu.mfa.gov.ua/> – сайт Представництва України в ЄС;
29. <https://www.eu-ua.org/> – сайт євроінтеграційного порталу;
30. https://www.neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/lander_lt – сайт Групи підтримки України в Європейській Комісії

Навчальне видання

**Юлія Юріївна АКИМЕНКО,
Вікторія Василівна ФОРМАНЮК,
Роман Феліксович ХАРИТОНОВ**

**КОНКУРЕНТНЕ ПРАВО В ЄС
ТА УКРАЇНІ**

Навчально-методичний посібник

Електронне видання

В авторській редакції

Підписано до друку 08.06.2023 р.
Ум-друк. арк. 6,0. Зам. № 2312–15.

Видавець ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
e-mail: fenix-izd@ukr.net